

Participácia žiakov v prostredí školy ako multisektorová príležitosť pre rast od verejnej správy až po školy

25 odporúčaní pre demokratickú školskú klímu

Návrhový a odporúčací policy dokument

Prijímateľ:	Nadácia otvorenej spoločnosti, Bratislava / Open Society Foundation / NOS - OSF
Názov projektu:	Tvorba mechanizmov participácie detí a mládeže na rozhodovacích procesoch školy a tvorbe verejných politík mládeže
Kód projektu ITMS2014+:	314011L993
Číslo a názov aktivity	A2 - Vytvorenie funkčnej metodologickej bázy pre participáciu mládeže v prostredí školy – Rezortné procesy, systémy a politiky
Autor/ka:	Kolektív autorov a autoriek (viď tiráž)

„Kde je viac ľudí, tam je úspech.“

Homér

Participácia žiakov v prostredí školy ako multisektorová príležitosť pre rast od verejnej správy až po školy
25 odporúčaní pre demokratickú školskú klímu

© Inštitút pre aktívne občianstvo, o.z., 2020

Vyšehradská 16, 851 06 Bratislava
+ 421 949 183 693
info@ipao.sk
www.ipao.sk

Autorský kolektív (v abecednom poradí): *Michaela Beck-Lehrhauptová, Katarína Čavojská, Juraj Droppa, Vlasta Dúbravová, Jana Feherpataky Kuzmová, Dávid Králik, Dušan Ondrušek, Dáša Vargová*

Grafická úprava: *Michaela Beck-Lehrhauptová*
Jazyková korektúra: *Jana Feherpataky Kuzmová*

Tento projekt je podporený z Európskeho sociálneho fondu.

Predslov

Víziou projektu s názvom „*Tvorba mechanizmov participácie detí a mládeže na rozhodovacích procesoch školy a tvorbe verejných politík mládeže*“ (ďalej aj ako „projekt“) je hľadať a nachádzať spôsoby, ako do rozhodovania o témach, ktoré sa týkajú detí a mladých ľudí, mládež aj zapájať. V spolupráci s partnermi, Nadáciou otvorenej spoločnosti-Open Society Foundation a Radou mládeže Slovenska, preto systematicky na všetkých troch úrovniach riadenia detských a mládežníckych otázok – školskej, regionálnej a celoštátnej – vyhľadávame nástroje, ako hlas mladých občanov posilniť a urobiť z nich **systemových partnerov budúcnosti**.

Do procesu skúmania a mapovania jednotlivých aspektov participácie, ako aj príležitostí a hrozieb, ktoré s ňou súvisia, sme mali možnosť viacnásobne zapojiť široké spektrum jej aktérov (žiacov, učiteľov i nepedagogických pracovníkov, vedenie školy, rodiny žiakov, zriaďovateľa, predstaviteľov regionálnej samosprávy, školskú aj obecnú komunitu, príp. predstaviteľov centrálnych inštitúcií). Zobierali sme podnety od profesionálov na centrálnej aj regionálnej úrovni riadenia štátu, cez vedenie škôl a pedagógov, zástupcov mimovládnych neziskových organizácií a mládežníckych štruktúr, akademickej obce, nadšených jednotlivcov, až po rodičov a – za čo sme mimoriadne vďační – samotných žiakov základných a stredných škôl po celom Slovensku (ďalej aj „ZŠ a SŠ“ alebo „školy“). Hoci nás osobné stretnutia vždy naplňovali pozitívnymi zážitkami, je potrebné poznamenať, že nešlo o reprezentatívno-populačnú vzorku, ale o aktérov mládežníckej participácie, ktorí sa v danej téme aktívne angažujú alebo chcú angažovať. Táto skutočnosť mala jednoznačne pozitívny dopad na hĺbku spoločných výstupov, je však pritom dôležité nezabúdať na tých, ktorí o detskú a mládežnícku participáciu neprejavujú záujem.

Počas jednotlivých rozhovorov, ale aj vyplývajúc z dlhodobých skúseností v oblasti participácie, sme pritom identifikovali niekoľko javov a črt, ktoré odlišujú tých, ktorí vnímajú participáciu detí a mládeže ako dôležitú otázku, dokonca natoľko, že sa jej profesionálne venujú, a tých, ktorí sa v tejto otázke buď neangažujú alebo na ňu žiadnym spôsobom nereflektujú. Sú nimi predovšetkým:

1. *Deti a mladí ľudia neveria, že na ich názore záleží*: podľa výskumu Inštitútu pre aktívne občianstvo (ďalej aj „IPA“) (2019) až **44% dnešných detí a mladých ľudí**, teda budúcich občanov, si myslí, že ich názor nie je dôležitý. To má vplyv ako na ich nízku osobnú sebadôveru, tak i na ich rastúci nezáujem o účasť na spoločenskom a občianskom živote. Tento jav možno častejšie pozorovať u detí a mladých ľudí, ktorí nemajú podporu zo strany svojho okolia, či už ide o dospelých alebo rovesníkov.
2. *Dôležití dospelí nepovažujú hlas mladých za relevantný*: v reakciách detí a mladých ľudí často počuť, že sa stretávajú s postojom dospelých podľa ktorého sa majú

k veciam verejným vyjadrovať, keď vyrastú. V súvislosti s výchovou k občianstvu však máme za to, že budovať záujem a ochotu angažovať sa vo verejnom živote je potrebné od útleho veku, pričom práve škola na to ponúka množstvo príležitostí. Dokázali to svojím prístupom a skúsenosťami aj profesionáli zapojení do rozhovorov v rámci projektu.

3. *Koncept participácie a jeho prínos sú ťažko uchopiteľné:* koncept participácie je zrozumiteľný pre tých, ktorí sa mu dlhodobo profesionálne venujú alebo s ním majú osobnú skúsenosť, avšak **abstraktný pre nováčikov**. Práve nich je potrebné zaangažovať a zaujať, pokiaľ je naším cieľom motivovať školy, obce i štát k tomu, aby deti a mladých ľudí prizývali k participácii na tvorbe školských, regionálnych a verejných politík. Tí, ktorí participáciu zažili na vlastnej koži, ju vlastnými slovami vysvetľujú ako **spolurozhodovanie, spoluúčasť, spoluprácu a komunikáciu** a vnímajú jej prínos a výhody. Zabúdať však nesmieme ani na tých, pre ktorých takáto skúsenosť môže byť nová a smerom ku ktorým musíme našu komunikáciu upraviť tak, aby jej skutočne porozumeli.
4. *Podpora a rozvoj participácie je komplexný proces:* ak má zapájanie detí a mladých ľudí fungovať na všetkých úrovniach života neplostej aj dospelé mládeže, je, okrem nenahraditeľnej dôležitosti ľudského faktora a ľudského potenciálu, tomuto cieľu **prispôbiť jednotlivé vnútorné procesy** rodiny, školy, regiónu i štátnych inštitúcií. Nemusí, resp. ani by nemalo, by to znamenať ich väčšiu centralizáciu, formalizáciu a byrokráciu. Práve naopak, je potrebné, aby došlo k ich otvoreniu, flexibilizácii, sprístupneniu a demokratizácii, ktoré sú základnými predpokladmi kvalitnej a nefalšovanej participácie.

Preto volíme konštruktívny prístup, ktorého cieľom je, na rozdiel od poukazovania na to, *ako sa to nedá*, ponúkať ciele riešenia a návody, *ako sa to dá*, ktoré môže aplikovať každý pracovník s mládežou či podporujúca profesia. Sme totiž presvedčení, že v podpore a rozvoji detskej a mládežníckej občianskej angažovanosti a participácie nie sme bezmocní, ale práve naopak – máme **množstvo nástrojov a aktívnych, motivovaných mladých ľudí, rodičov, pedagógov, pracovníkov s mládežou, úradníkov, tvorcov regionálnych aj celoštátnych verejných politík, osobností verejného života a ďalších jednotlivcov**, ktorí sú pripravení tieto nástroje využiť. Práve oni sú esenciou participácie.

Ponúkame preto 25 opatrení na zefektívnenie verejnej správy aj škôl, ktoré je možné okamžite implementovať do praxe. Je pritom potrebné vnímať ich v kontexte aktuálnych možností, potrieb a príležitostí danej komunity, školy či inštitúcie, ktorým ich jednoznačne odporúčame prispôbiť. Dôležitejšie ako prijať dokonalé opatrenie je pritom začať o možnostiach participácie hovoriť a v zapájaní detí a mladých ľudí do diania v ich okolí experimentovať. Participácia je proces a je úplne v poriadku, keď sa v rámci neho

i my sami učíme a zdokonaľujeme ho, ideálne práve v spolupráci s tými, ktorých sa týka a pre ktorých je určený. Nebojme sa hovoriť o jeho nedokonalostiach a priestore pre jeho zlepšenie. Získame si tak dôveru našich partnerov v to, že náš zámer je úprimný a ešte väčšmi podnietime ich angažovanosť a kreativitu. Zároveň tým i seba samých odmeníme dobrým pocitom a ešte lepším výsledkom spoločnej práce.

Všetky ponúkané riešenia sú formulované na základe skúseností expertného tímu a zozbieraných skúseností zapojených jednotlivcov a inštitúcií. Ich cieľom nie je nastavovať nepresne ciele opatrenia „od stola“, ale inšpirovať a ponúknuť námety, ktoré sa dokážu naplno rozvinúť a flexibilne prispôbiť v prostredí, do ktorého sú implementované. Preto majú jednotliví tvorcovia verejných a školských politík našu dôveru a podporu v tom, aby ich podľa vlastného uváženia a najlepšieho úsudku transponovali, ideálne prostredníctvom participatívneho procesu, do svojho vlastného kontextu, v ktorom sa môžu priebežne zdokonaľovať a vyvíjať.

Kým sa rozhodnete inšpirovať sa nimi, radi by sme vás uistili, že hoci v nasledujúcich kapitolách využívame spoločné oslovenie pre žiakov, učiteľov, koordinátorov žiackych školských rád (ďalej len „ŽŠR“) i zástupcov relevantných inštitúcií, máme na mysli žiakov i žiačky, učiteľov i učiteľky, koordinátorov i koordinátorky ŽŠR, zástupcov i zástupkyne ďalších inštitúcií a organizácií. Rodová rovnosť i rovnosť príležitostí medzi pohlaviami sú dôležitou súčasťou našich osobných i pracovných hodnôt a spoločné pomenovanie používame iba z dôvodu zjednodušenia predloženého textu. Týmto ďakujeme za vaše porozumenie a dôveru.

Obsah

Predslov.....	2
Namiesto úvodu: ako ďalej, žiacka participácia?.....	6
Participácia v škole: princípy, zásady a metódy	8
Dilemy v žiackej školskej participácii	13
25 odporúčaní pre demokratickú školskú klímu	20
14 systémových odporúčaní pre lepšiu žiacku participáciu	20
Samohodnotiaci rámec pre školy: Index školskej participácie	32
11 odporúčaní pre (aktívne) školy	36
Príklady dobrej (a zlej) praxe.....	46
Namiesto záveru: žiacka participácia ako zrkadlo spoločnosti.....	50
Zoznam použitej literatúry	51
Príloha č. 1.....	52
Príloha č. 2.....	54
Príloha č. 3.....	58

Namiesto úvodu: ako ďalej, žiacka participácia?

Sú naša spoločnosť a naši žiaci pripravení na život v premenlivých a neustále sa vyvíjajúcich demokratických podmienkach? Majú možnosť a sú schopní proaktívne prispievať svojimi námetmi, názormi či postojmi k riešeniu výziev v im blízkom prostredí školy, miestnej komunity či v budúcnosti dokonca na úrovni krajiny a Európskej únie? Pripravuje ich náš školský systém na zložitý život občana? Aká je úroveň a činnosť žiackych školských rád ako samosprávnych orgánov školy priamo reprezentujúcich žiakov?

V rámci analýzy s názvom „*Participácia v prostredí školy ako nástroj výchovy k demokratickému občianstvu. Aktuálny stav a výzvy do budúcnosti*“ (IPAO, 2020) sme sa zamerali na skúmanie konceptuálneho, legislatívneho a metodického rámca participácie, ako aj skutočnej úrovne participácie v slovenských základných a stredných školách. Zároveň si však uvedomujeme, že žiacka školská participácia, tak ako občianska spoločnosť samotná, je rámcovaná protirečivými globalizačnými procesmi, ktoré na jednej strane prispievajú k jej skvalitňovaniu, no na strane druhej sú ťažkou skúškou jej udržateľnosti. S globalizáciou, vstupom Slovenskej republiky do Európskej únie, rastúcim využívaním technológií v každodennom živote a **meniacimi sa okolnosťami a požiadavkami každodenného života** i pracovného trhu sa prirodzene vyvíjajú a menia aj potreby a očakávania detí a mladých ľudí od vzdelávacieho systému, lokálnych aj medzinárodných príležitostí teraz aj v budúcnosti či trávenia voľného času. Sme ako spoločnosť, ktorá sa hrdí spoločným prívlastkom „vzdelanostná“, pripravení na tieto výzvy reagovať dostatočne uspokojivo na to, aby sme vychovali deti a mladých ľudí **zodpovedných, angažovaných, empatických a investujúcich svoju mladosť a tvorivú energiu na Slovensku?**

Jednou z odpovedí môže byť práve podpora a skvalitňovanie participácie žiakov na **skvalitňovaní a dotváraní prostredia**, v ktorom žijú, už v školskom veku. Bez nej totiž žiakov len veľmi neúspešne a neefektívne presvedčíme, že participácia funguje a že angažovať sa oplatí. Na úrovni Slovenska aj celej Európskej únie má školská participácia vytvorené priaznivé podmienky, je našou úlohou, aby začala aj kvalitne fungovať – v prospech dnešných detí a mladých ľudí, ale aj v prospech celej dnešnej a budúcich generácií. Naším cieľom je preto sa tejto vízii priblížiť prostredníctvom vytvorenia metodologickej bázy pre participáciu detí a mládeže v prostredí školy.

Zákon č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve v znení neskorších predpisov umožňuje, aby žiacka školská rada (ďalej aj „ŽŠR“) ako reprezentant hlasu žiakov vyjadrovala k systémovým aj bežným otázkam života školy, aby predkladala návrhy a požiadavky zo strany žiakov, spolupodieľala sa na tvorbe školského poriadku či inými spôsobmi zastupovala záujmy a potreby žiakov ZŠ aj SŠ. Do pôsobnosti ŽŠR teda patria všetky skutočnosti, ktoré sa priamo alebo sprostredkované týkajú žiakov a ich života

v prostredí školy, t.j. od individuálnych problémov, záujmov a potrieb žiakov, cez komunikáciu s učiteľmi a vedením školy, až po zmeny v organizácii učebného procesu, vyučovacích metód či vybavení školy. Hoci to nie je pravidlom na všetkých ZŠ a SŠ na Slovensku a mnohé ŽŠR plnia skôr funkciu organizátora školských aktivít, považujeme prvý model za ideálny stav a inšpiratívnu príležitosť, ktorá je na dosah všetkým školám.

Demokraticky fungujúca ŽŠR musí byť nevyhnutne zložená z **demokraticky zvolených členov** reprezentujúcich preferencie žiakov vyjadrené v riadnych voľbách do ŽŠR. Často sa stáva, že sú členmi ŽŠR žiaci, ktorých vybral učiteľ pre ich prirodzený aktívny prístup, ktorých zvolili žiaci z recesie alebo ktorí sa podieľajú na činnosti ŽŠR zo zotrvačnosti. Takýto model má ďaleko od ideálu. Na druhej strane spektra je nemálo škôl, ktoré disponujú žiackymi školskými radami, ktorých členovia sú vysoko motivovaní, iniciatívni, kreatívni a plnohodnotne komunikujúci podnety medzi spolužiakmi a vedením školy. Z pohľadu fungujúcej a participujúcej ŽŠR je tiež dôležitý jej koordinátor, ideálne tiež zvolený žiakmi školy, príp. členmi ŽŠR, pretože jeho úlohou je sprostredkovať komunikáciu medzi žiakmi a vedením školy, podporovať tvorivosť, angažovanosť a spoluprácu v ŽŠR, ale aj iniciovať v tvorivých a participatívnych procesoch prevzatie aktívnej role samotnými žiakmi.

Bez ohľadu na to, v akej fáze vývoja sa nachádza, predtým, než ŽŠR alebo celá škola pustí do participatívneho procesu, mali by si jej členovia, resp. komunita školy, **zodpovedať nasledujúce otázky:**

- *Čo, resp. akú zmenu, chceme participatívnym procesom dosiahnuť?*
- *Aké sú limity nášho plánu? Čo je nemenné a čo je ešte otvorené?*
- *Aká úroveň a mechanizmy participácie sú v našej škole vhodné a realizovateľné?*
- *Má naša škola dostatok slobody a autonómie, aby dokázala reagovať na výstupy procesu alebo bude mať tendenciu manipulovať účastníkov smerom k vopred určeným výsledkom?*
- *Aká je história a vývoj problému na našej škole a aké boli v minulosti pozície rôznych strán?*
- *Kto je zodpovedný a pripravený vychádzať v ústrety účastníkom procesu?*
- *Aké zdroje máme k dispozícii? Koľko času máme?*

Tieto otázky je možné dopĺňať podľa potreby a aktuálneho projektu či situácie na škole. Ich podstatou je zhodnotenie aktuálnej situácie, stanovenie konkrétneho cieľa a analýza zdrojov, ktoré rámcujú daný participatívny proces ešte v jeho začiatku. Späťne je vhodné reflektovať na očakávané a reálne odpovede na ne, ako aj vývoj situácie a jednotlivých ukazovateľov v čase.

Participácia v škole: princípy, zásady a metódy

„Občiansku participáciu možno vo všeobecnosti definovať ako **aktívnu účasť jednotlivcov** na riešení spoločenských problémov a na spravovaní verejných záležitostí – v rámci lokálnej komunity, konkrétnej spoločenskej organizácie, etnického či národného spoločenstva alebo globálnej komunity“ (IPA0, 2020, s. 9). Vo všeobecnosti a na úrovni dospeljej populácie ide o jednu zo základných predispozícií demokratickej spoločnosti, ktorá vytvára podmienky a príležitosti pre politickú aj občiansku pluralitu, angažovanosť, kontrolu a zúčtovateľnosť moci, dodržiavanie ľudských práv, podporu občianskej zodpovednosti a ďalšie prejavy vyspelosti občianskej spoločnosti a demokratickej politickej kultúry. Žiaľ, už za krátku históriu Slovenskej republiky sme pochopili, že demokracia nie je samozrejmy *status quo* a že o jej obranu a ochranu je potrebné usilovať každý deň. Ako však zabezpečiť udržateľnosť dopytu po demokratickom zriadení, ochoty podieľať sa na verejnej kontrole moci, angažovanosti zo strany občanov a dostatočnej kompetenčnej výbavy mladých generácií občanov aj v dobe neustálych spoločenských zmien? Ako už bolo naznačené v úvode, jedným z účinných nástrojov je práve uplatňovanie inštitútu participácie detí a mladých ľudí už v prostredí školy, ktoré je najprirodzenejším inštitucionálnym prostredím **žiakov vo veku od 6 až do 20 rokov**.

Žiacka školská participácia má **mnoho podôb a nástrojov**, ktoré môže za účelom angažovanosti detí a mladých ľudí využiť. Medzi „**tvrdé**“ možnosti patrí najmä žiacka školská rada ako orgán partnersky zastupujúci žiakov vo vzťahu k vedeniu školy či zastúpenie žiakov v Rade školy. Dôležitú úlohu však treba pripísať aj „**mäkkým**“ nástrojom podpory žiackej participácie, akými sú **výchovno-vzdelávací obsah a metódy, vízia školy, otvorená a demokratická školská klíma**, systematické zisťovanie názorov a potrieb zo strany žiakov či rodičov, priebežné poskytovanie konštruktívnej spätnej väzby, podpora diskusie a debaty, cielené poskytovanie príležitostí angažovať sa a podobne. Zo skúsenosti vyplýva a príkladov dobrej i zlej praxe vyplýva, že tieto možnosti sú vysoko komplementárne a uplatňovanie iba jednej z nich by mohlo viesť k iba formalistickej podpore zapájania žiakov a ďalších aktérov školy do jej života.

Je preto potrebné žiacku participáciu vnímať ako „**životný štýl**“ školy a ako **celkový prístup školy, resp. proces jej premeny**. Aké princípy a zásady pritom dodržiavať? Aké metódy a prístupy uplatniť na to, aby sme zo žiackej školskej rady vytvorili živú žiacku bunku a aby sa škola participatívnym prístupom nielen hrdila, ale ho aj skutočne uplatňovala? Ako si byť istý, že našu víziu naplníme kvalitne a že sme, aj napriek dobrému úmyslu, nevytvorili atmosféru formálneho zapájania žiakov, rodičov, pedagogických i nepedagogických zamestnancov či zriaďovateľa školy?

Skôr, ako si pripravíte víziu a naplánujete jednotlivé kroky participácie, určite si **spoločné pravidlá a zásady**, ktoré budete v ŽŠR dodržiavať. Medzi tie základné, ktoré by mali byť esenciou každej ŽŠR, patria:

1. Vytvoriť z kolektívu ŽŠR participujúce a spolupracujúce spoločenstvo.
2. Prijatť každého člena ŽŠR (vrátane koordinátora ŽŠR) takého, aký je. Prejavovať k nemu priateľské city.
3. Pripisovať každému členovi ŽŠR (vrátane koordinátora ŽŠR) pozitívne vlastnosti.
4. Formulovať v ŽŠR jasné a splniteľné pravidlá.
5. Stanoviť si víziu ŽŠR a priebežne ju prehodnocovať a aktualizovať.
6. Reagovať pokojne na negatívnu a nekonštruktívnu spätnú väzbu.
7. Nabádať a vzájomne sa podporovať, napríklad heslom týždňa alebo mesiaca.
8. Nešetriť pochvalou – pochvala motivuje.
9. Zapojiť do participácie všetkých členov školskej komunity – žiakov, učiteľov, vedenie školy, rodičov, zriaďovateľa, predstaviteľov miestnej samosprávy.
10. Mať stanovený vnútorný manažment činnosti ŽŠR, napr. rozdelenie do menších pracovných tímov, z ktorých každý má svojho lídra.

Na tieto nadväzujú konkrétne **kroky participácie**:

1. Pripravte víziu ŽŠR.
2. Určite kritériá, podľa ktorých zistíte, či škola participáciou žije.
3. Nezapadnite na kampaň a osvetu hneď na začiatku školského roka.
4. Informujte o možnostiach žiakov informovať sa o činnosti ŽŠR, napr. školský časopis, nástenka, informačné letáky do tried, triednické hodiny, ranné komunity, školský poriadok, pravidelné rozhlasové okienko, schránka dobrých nápadov, uzavretá skupina na sociálnej sieti atď.
5. Vytvorte vizuálnu identitu ŽŠR, napr. jednoduché logo a motto.
6. Zapojte do dobrovoľného hlasovania či zberu podnetov čo najväčší počet žiakov.
7. Pritiahnite pozornosť aj pasívnych žiakov.
8. Podporujte triednych zástupcov ŽŠR, tzv. predsedov tried.
9. Pri tvorbe a výbere námětov a podnetov nemyslite na seba, ale na celú školu.
10. Dajte príležitosť všetkým, pretože každý sme iný a máme rôzne potreby a záujmy.
11. Uplatňujte zásadu, že všetky projekty a námety sú dobré. Neexistuje zlý návrh.
12. Zdieľajte oznamy o úspešných projektoch, o spolupráci s vedením školy, o záujme a pomoci zo strany vedenia školy.
13. Aktívne a pravidelne obojsmerne komunikujte s triedami, napr. prostredníctvom predsedov tried.
14. Prezentujte sa ako fungujúca a participujúca ŽŠR, nie formálna – no najmä ňou skutočne budte.
15. Nezapadajte ani na komunitu okolo školy.

Jednou z metód, ktorá môže pomôcť žiackej školskej rade efektívne a zmysluplne plniť svoju úlohu v prostredí ZŠ aj SŠ, je tzv. **teória ľadovca**. Takto nazval svoju techniku práce spisovateľ Ernest Hemingway. Jej podstata spočíva v tom, že prvoplánovo a vedome spoznáваме iba 20% pomyselného ľadovca, ktorý čnie nad hladinou vody, a teda je ľahko spozorovateľný. Zmysel a podstata sú však skryté pod povrchom a tvoria až 80% poznania, resp. informácií, ktoré potrebujeme k úplnému porozumeniu danej problematiky. Hoci to znie abstraktne, aj činnosť ŽŠR by mala byť založená na skúmaní všetkých dostupných faktov a informácií a mala by byť schopná flexibilne reagovať na nové zistenia ohľadom situácie v škole, resp. si tieto zručnosti budovať.

Ďalšou metódou, ako zaktivizovať kľúčových aktérov žiackej školskej participácie, tzn. predovšetkým žiakov, a sfunkčniť participatívne procesy v činnosti ŽŠR, je nácvik a uplatňovanie tzv. **4-fázového cyklu aktívneho riešenia problémov** podľa D. A. Kolba. Kolb zistil, že väčšina žiakov efektívnejšie využíva a spracováva informácie na základe konkrétnych zážitkov, vlastných skúseností a experimentovania. Schopnosť učiť sa, vnímať a vyhodnocovať informácie a podnety okolia iba formou myslenia a pozorovania preferuje menšia časť žiakov (Turek, 2005). Jednotlivé fázy cyklu sú:

1. Konkrétna skúsenosť (*Niečo sa stalo?*)

- a. Cieľ: Nájsť a sprítomniť situáciu z reálneho života alebo nasimulovať situáciu, ktorá má byť zdrojom riešenia problému. Nájsť a zhodnotiť možné riešenia.
- b. Žiak: Spomenie si na reálnu situáciu a čo najpresnejšie ju popíše, sám alebo v spolupráci (so spolužiakmi, učiteľom, vedením školy...) realizuje konkrétnu situáciu, hľadá súvislosti s bežným každodenným životom, popisuje svoje konanie počas realizácie aktivity.

2. Reflexia (*Čo sa stalo?*)

- a. Cieľ: Analýza vlastnej skúsenosti z prvej fázy, ktorá smeruje k hľadaniu pozitív, odhaleniu chýb a nedostatkov, ktoré treba eliminovať alebo zmeniť, hľadať príčiny ich prejavu.
- b. Žiak: Samostatne alebo v spolupráci (so spolužiakmi, učiteľom...) analyzuje pozitívne a negatívne stránky procesu riešenia problému.

3. Abstrakcia (*Ako využiť túto skúsenosť?*)

- a. Cieľ: Prepojiť konkrétnu skúsenosť s reálnym životom alebo transfer samotnej skúsenosti.
- b. Žiak: Nachádza odpovede na položené otázky súvisiace s možnosťou ich uplatnenia v reálnom živote školy, stanovuje si ciele, uvedomuje si čo by mal

zmeniť, posilniť alebo obmedziť, plánuje a tvorí vlastnú projekciu založenú na tom, čo sa naučil z vlastnej skúsenosti.

- a. **Aktívne skúšanie** (*Ako budem konať?*)Cieľ: Realizovať plány, ktoré si sformuloval v predchádzajúcej etape.
- b. Žiak: Naučené v nových aktivitách skúša a realizuje v praxi, porovnáva a vyhodnocuje svoje konanie a správanie pred a po skončení celého cyklu riešenia problému, získava novú skúsenosť (Young, 2002).

Na ceste zviditeľnenia participatívnych procesov v činnosti každej ŽŠR je tiež možné uplatniť univerzálnu metódu tvorivého riešenia výziev známu pod skratkou **DITOR**. Podstata tejto metódy spočíva v jej jednoduchosti a akčnosti. Môže slúžiť ako inšpirácia pre ŽŠR pri formulovaní úderných, stručných, k participácii burcujuúcich hesiel. Za skratkou sa skrývajú nasledovné kroky:

- D** – najprv **definujte** problém, ciele, vízie, kladné a záporné stránky,
- I** – **informujte** sa o probléme, získajte čo najviac informácií, nekonajte unáhlene,
- T** – vytvorte čo najviac **tvorivých** postupov a možností riešenia zadefinovaného problému,
- O** – **ohodnotte**, posúďte všetky alternatívy a možnosti, pričom buďte zdravo kritickí,
- R** – nakoniec spolupracujte a participujte na **realizácii** vybraného problému (Zelina, Zelinová, 1990).

Skrátená verzia metódy, tzv. **Metóda 3 P**, definuje kroky ŽŠR nasledovne:

- P** – postoj na chvíľu, zamysli sa, navrhni a zadefinuj problém riešenia,
  - P** – premýšľaj, získaj čo najviac informácií, vytvor čo najviac možností riešenia problému, posúď a vyhodnoť všetky alternatívy,
  - P** – participuj, spolupracuj, angažuj sa, buď aktívny pri realizácii vybraného problému (Harausová, 2011).
- podnecovať zmeny v triedach tak, aby sa žiaci mohli stať spolutvorcami hodín a aby boli spoluzodpovední za priebeh i výsledok hodiny,
  - podporovať dynamiku fungovania vzťahu medzi učiteľmi a vedením školy a medzi učiteľmi a žiakmi, nakoľko učitelia sú de facto „spoluriaditelia“ výchovno-vzdelávacích a rozvojových procesov školy,
  - systematicky podporovať rozvoj pedagogického personálu školy ich sieťovaním, koučovaním či mentorovaním, ale aj viacúrovňovým sieťovaním celých škôl v regióne, a to nielen tých, kde je už participácia na vysokom stupni vývoja, ale tiež tých, kde s participáciou iba začínajú,

- navrhovať a iniciovať participáciu a vyjadrovanie sa aj k problémom a výzvam národného a medzinárodného charakteru, tzn. nevyčleňovať sa z celospoločenského diania,
- aktívne sa zapájať a angažovať v širšej participatívnej spolupráci na riešení problémov národného, európskeho či globálneho významu presahujúcich hranice triedy, školy, obce, samosprávneho kraja.

Dôvodom týchto **komplexných participatívnych požiadaviek**, ktoré sa javia byť iba druhoradé popri činnosti ŽŠR ako centrálného „hráča“ žiackej školskej participácie, je fakt, že **demokratická kultúra školy je uceleným a živým organizmom**, ktorý nie je možné formálne splniť prostredníctvom účelovo zriadeného žiackeho orgánu. Participácia je **autentickou**, účinnou a motivujúcou pre žiakov iba vtedy, keď je skutočná a úprimná, a preto musí prebiehať, hoci rôznymi formami a do rôznej hĺbky, v každej situácii a každej drobnosti života školy. Pokiaľ budeme na vyučovacích hodinách žiakov učiť, čo je demokracia a prečo je potrebné ju rozvíjať a chrániť, ale cez prestávky nebudeme mať záujem vypočuť ich, len ťažko nám uveria a ešte ťažšie budú aktívnymi nositeľmi tohto presvedčenia v dospelom občianskom živote.

Neexistuje jediná správna metóda a jednoznačná odpoveď na otázku: „*Ktorá z uvedených metód je teda najúčinnjšia?*“ Dôležitý je cieľ, najvyššia hodnota nášho konania a rozhodovania pri riešení problémov triedy, školy, samosprávy, ale aj všeobecnejších problémov, ktoré prekračujú hranice školy, obce, regiónu. Krédom žiackej školskej participácie by preto malo byť: „*Nezostať ľahostajným k veciam verejným a byť aktívnym v škole a v budúcnosti i mimo nej*“. Demokratické prostredie školy a uplatňovanie, popri klasických metódach, metód zážitkových umožňuje nielen hovoriť o hodnotách, ale predovšetkým vychovávať mladých ľudí k hodnotám a podporovať ich participovanie na tvorbe **humanisticky orientovaných verejných politík**. V najbližších rokoch a desaťročiach ich budeme na Slovensku, v Európe i vo svete veľmi potrebovať.

Dilemy v žiackej školskej participácii

Škola má neodmysliteľné miesto v príprave detí a mladých ľudí nielen na život vo všeobecnosti, ale vrátane, a to je potrebné zdôrazniť, na občiansky život v demokratickej spoločnosti. Cestou, ako na to, je participácia na riadení a správe školy, ako aj na vzdelávaní, a to všetkých, ktorí sa zúčastňujú či už priamo alebo nepriamo na vzdelávacom procese. Takáto participácia nie je len pre žiakov, učiteľov a vedenie školy. Týka sa rodín, ale týka sa aj širšej komunity, v ktorej škola pôsobí. V súčasnosti sú k dispozícii mnohé nástroje, ako participáciu na škole posilniť, pričom tým najrozšírenejším, ktorý má navyše aj oporu v legislatíve, je inštitút žiackej školskej rady (ŽŠR). Legislatívna opora pre zriadenie ŽŠR znamenala veľký posun pre podporu participácie detí a mladých ľudí. V súčasnosti už mnohé školy takýmto inštitútom disponujú. Problémom však je, že ŽŠR vznikajú často bez dostatočnej prípravy, len ako atraktívny prvok, ktorý ako skutočný „inkubátor demokracie“ nefunguje. Ako ukázal aj prieskum, ktorý sme uskutočnili v rámci projektu na školách (Čavojská, 2019), stáva sa formálnou okrasou, ktorá ale mladých do rozhodovania o dôležitých veciach v škole neprivádza.

Tvorba participatívnej atmosféry na škole je **proces, ktorý nikdy nekončí**. Prináša prekvapenia, nové nepredvídané situácie, výzvy, problémy, ale aj úspechy. Nestačí vytvoriť štruktúry, naopak, pre jej priaznivý vývoj je potrebné **flexibilné prostredie s minimálnym množstvom rigidných formálnych štruktúr**. Ako pomôcka pre tvorbu tejto atmosféry môže byť využitý tzv. *Index školskej participácie*, ktorý dokáže lepšie určiť, kde v tomto procese sa momentálne škola nachádza. Umožní nielen ukázať, ako ďaleko sme na ceste participácie, ale tiež, kam ďalej, ak sme sa ocitli na rázcestí. Ako sme už spomenuli viackrát, participácia na škole by nemala prebiehať bezhlavo a neriadene, avšak ani formálne a účelovo. Dôležité je mať víziu, čo tým chceme dosiahnuť, hodnotový rámec, v ktorom chceme pôsobiť, no ešte dôležitejšie sú realistické ciele, o ktorých by mali byť informovaní všetci aktéri. Nie je možné do tohto procesu vstúpiť bez dostatočnej prípravy všetkých aktérov (od zriaďovateľa, cez pedagogických i nepedagogických zamestnancov školy až po deti a mladých ľudí a ich rodiny, ako aj komunitu okolo školy). V prípravnej fáze je nevyhnutné priblížiť a vysvetliť nielen víziu a ciele, ale i všetky praktické okolnosti, ako bude proces prebiehať, aké sú očakávania od jednotlivých aktérov, až po vyčíslenie možných finančných nákladov. Robiť „*participáciu pre participáciu*“ je cesta k neželanému formalizmu bez akýchkoľvek pozitívnych dopadov na všetkých.

Zavádzanie participatívnej atmosféry a prostredia na škole nie je jednoduchý a jednoznačný proces. Naopak, čelíme pri ňom **mnohým rizikám i dilemám**, ktoré nemajú jednoduché riešenie. Tou prvou a základnou skutočnosťou, je fakt, že **nikdy nie je možné zapojiť všetkých**. Dôvody, prečo sa ľudia zapájať nechcú, môžu byť rôzne, v našej moci často nie je riešiť ich. Naopak, dôležité je prijať fakt, že ani pri najväčšej snahe nezapojíme všetkých. Napriek tomu je ale našou úlohou vytvoriť také podmienky, aby sa mohli zapojiť

všetci. Toto prostredie otvorených príležitostí pre všetkých je **klúčovou podmienkou existencie participatívnej atmosféry**. Znamená *možnosť*, aby sa všetci tí, ktorí chcú alebo sa môžu chcieť zapojiť v budúcnosti, zapojiť mohli, nie ich *povinnosť* zapojiť sa. O úspechu môžeme hovoriť, ak sú tí, ktorí sa zapájajú, vo väčšine.

Otvorených otázok a, takpovediac, dilem, identifikovaných počas rozsiahlej a hĺbkovej práce v otázkach podpory a rozvoja žiackej participácie na školách je niekoľko. Ich existencia je tak prirodzená ako existencia rôznych názorov, skúseností, preferencií, a preto ich nepovažujeme za negatívne. Je však dôležité ich pomenovať, pretože tým zdôrazňujeme fakt a naše presvedčenie, že na realizáciu participatívnych techník a procesov neexistuje jedna správna odpoveď. Je potrebné, aby boli dodržané základné zásady participácie a aby mal každý relevantný aktér, ktorého sa daná otázka týka, možnosť zapojiť sa do jej riešenia, avšak hĺbka a kvalita celkového participatívneho procesu aj jeho výsledku **závisí na ľudskom faktore a na tom, nakoľko to s participáciou myslíme vážne**. Pomenované dilemy sú preto iba varovania voči momentom, do ktorých môže participácia aj pri dobrom úmysle sklznúť a na ktoré nesmieme zabúdať. Identifikovať sa ich podarilo počas formulovania jednotlivých odporúčaní, pričom je vhodné na ne čitateľa upozorniť.

Pri diskutovaní dilem kvalitnej a úprimnej participácie je tiež potrebné pomenovať niekoľko základných postrehov a myšlienok, ktoré sú prierezové a spoločné pre všetky oblasti:

1. Tzv. *Index školskej participácie*, ako samohodnotiaci nástroj pre všetkých aktérov školy, má za cieľ prispieť k tomu, aby mala škola príležitosť zistiť mieru, úroveň a kvalitu komunitnej participácie. Jeho cieľom nie je posilniť formálnosť vedenia školskej participácie, kontrolu a postihovanie (potenciálne) nezavedených participatívnych nástrojov na škole ale, práve naopak, **individuálne zhodnotiť aktuálny stav a inšpirovať sa** pre jeho zlepšenie.
2. Naším cieľom nie je, aby všetci aktéri školy participovali, ale aby mali všetci príležitosť participovať. Participácia by mala **byť otvorenou príležitosťou, určite však nie povinnosťou**. Veríme, že za takýchto okolností sa bude počet participujúcich postupne a prirodzene v rámci komunity zvyšovať.
3. Vytváranie príležitostí pre participáciu a zúčastňovanie ich výstupov má obrovský význam bez ohľadu na to, koľko členov komunity sa do nich zapojí. Očakávať, že oslovíme všetkých, je utopistické.
4. Pomenovanie dilem znamená hovoriť o rizikách, ktoré vstupujú do hry a s ktorými vopred nepočítame, avšak **je dôležité byť na ne pripravení**.
5. Odhaľovanie a formulovanie dilem predstavuje cestu, ako predchádzať frustrácii a apatii a ako sa nenechať odradiť od zámeru realizovať v škole dobré nápady.

Systémové dilemy v žiackej školskej participácii

Podpora a rozvoj žiackej školskej participácie je na úrovni triedy, školy, rodiny, obce či mesta, regiónu, krajiny či Európskej únie systémovou otázkou. Je prejavom rozvinutosti a úrovne demokratického a pro-občianskeho zriadenia, nakoľko je participácia žiakov zdôrazňovaná a umožnená. Žiaľ, častokrát je realitou, že je participácia vedená formálne, centralisticky či bez zodpovednosti za vlastné rozhodnutia. Ich existencia je prirodzenou súčasťou demokratickej spoločnosti, ich pomenovanie však môže slúžiť ako drobný varovný signál, čomu je potrebné sa vyhýbať, pokiaľ má byť participatívny proces autentický. Hoci ich je v praktickom živote školy a spoločnosti pravdepodobne oveľa viac, medzi najčastejšie systémové prekážky v žiackej školskej participácii patria:

1. Centralizmus

- Systém verejnej správy je centralisticky usporiadaný, o ponuke príležitostí rozhoduje centrum (zhora), čo je brzdou iniciatívy zdola.
- Sila a dôraz sú kladené na štátnu moc, čo znamená obmedzenie snáh a aktivít mladých ľudí meniť svet.
- Absentuje tradícia aktívnej spolupráce verejnej správy so školami.
- Dominuje tradícia riadenia systému vzdelávania zhora nadol.
- Centralizmus je posilnený autokratickými princípmi v riadení.
- Absentujú zmysluplné vízie a realistické ciele verejnej správy, čo sa prejavuje v nedostatku príležitostí a inšpirácií.
- Činnosť a aktivity verejnej správy sú nedostatočne zviditeľňované, čo sa pretavuje do absencie angažovanosti a spolupráce so školami.
- Centralizmus v oblasti školstva a občianskeho vzdelávania mládeže má za dôsledok relatívne stále a nemenné povinné vzdelávacie štandardy, ktoré nedostatočne pružne reflektujú aktuálne demokratizačné zmeny v spoločnosti.
- O tom, čo je najlepšie v škole zmeniť, rozhoduje vedenie školy, príp. učitelia – žiak je len vykonávateľ nápadov dospelých, čím uňho absentuje vnútorná motivácia.

2. Legislatíva

- Právne normy, ku ktorým patria aj kurikulárne dokumenty, sú relatívne rigidné, nereflektujú dostatočne pružne na potreby súčasnej doby.
- Absentuje vedomosť o alebo rešpektovanie zásad a princípov uplatňovania práv dieťaťa v praktickom živote detí a mladých ľudí.

3. Nesprávna komunikácia

- Absencia otvorenej a partnerskej komunikácie s deťmi a mladými ľuďmi.
- Nefunguje diskusné fórum verejnej správy tak ako voči dospelaj verejnosti, tak ani smerom k deťom a mladým ľuďom, resp. školám. Ešte vypuklejšie tak

absentuje komunikácia voči znevýhodneným skupinám obyvateľov vrátane detí a mladých ľudí.

- Všetky tieto faktory brzdia prijatie navrhovaných aktivít a vzájomnej spolupráce.

4. Formalizmus

- V praxi verejnej správy a aj škôl aj do dnešného dňa pretrváva formalizmus. Mnohé aktivity sa realizujú a evidujú iba formálne.
- Dôležitý je zápis (evidencia) participatívnej aktivity, nie jej význam a obsah.
- Absentuje zmysel a motivácia angažovania sa detí a mladých ľudí.

5. Sloboda a zodpovednosť

- Na jednej strane deti a mladí ľudia zažívajú slobodu, ktorá im umožňuje široké zapojenie sa do vecí, ktoré sa ich týkajú.
- Na druhej strane je naučená bezmocnosť a strach prevziať zodpovednosť za svoje rozhodnutia. Obava z možných dôsledkov pritom môže viesť k nečinnosti.
- Častým javom je vyhováranie sa, ako sa veci nedajú uskutočniť namiesto hľadania spôsobov, ako ich spoločne realizovať.

6. Nedôvera a podceňovanie

- Stáva sa, že námety detí sa *a priori* podceňujú.
- Deti a mladí ľudia sa stretávajú s nedôverou a tým, že ich nápady môžu byť dobré a že ich nedokážu zrealizovať len preto, že sú príliš mladí.
- Takýto prístup paralyzuje a ubíja aktívny a prirodzený potenciál detí a mladých ľudí.

7. Úspech a neúspech

- Úspešne zrealizované školské projekty je potrebné zviditeľniť ako dobré príklady ich spolupráce medzi jednotlivými aktérmi.
- Vyzdvihnutie a pochvala sú prostriedky k ďalšej motivácii a angažovanosti v oblasti žiackej školskej participácie.
- Namiesto kritiky je potrebné spoločne hľadať príčiny neúspechu, aby bolo možné ich v budúcnosti eliminovať.

8. Korupcia

- Riziko korupčného prostredia verejnej správy môže byť prekážkou v realizácii participatívnych aktivít.
- Odhaľovanie korupcie a vytrvalosť v presadzovaní zmysluplných projektov vzájomnej spolupráce je príležitosť budovať politickú kultúru, ktorá nebude akceptovať ani malú, ani veľkú korupciu.

Metodické dilemy v žiackej školskej participácii

Hoci existuje množstvo aktivizujúcich metód, prístupov a nástrojov, ako zaangažovať nielen deti a mladých ľudí, ale celú komunitu školu, žiacku participáciu ohrozujú viaceré bariéry, ktoré, pokiaľ má byť participatívny prístup skutočne kvalitný, je potrebné eliminovať. Medzi najčastejšie metodické prekážky v žiackej participácii patria:

1. Centralizmus a autonómia

- Centralistický prístup vo vzdelávaní obmedzuje slobodu uplatňovania vyučovacích foriem a metód a podporuje formalizmus.
- Autonómny prístup zas môže viesť k absolutizácii slobody v uplatňovaní inovatívnych foriem a metód vo vzdelávaní a nerešpektovaniu všeobecných povinných záväzných odporúčaní. Vytvára však väčší priestor pre neformálne uplatňovanie moderných foriem a metód žiackej školskej participácie.

2. Tradicionalizmus a nové trendy vo vzdelávaní

- V našom školskom systéme stále prevláda tradičný spôsob výučby orientovaný na výkladový typ vyučovacích hodín a na memorovanie encyklopedických vedomostí, čo nepodporuje formovanie tvorivosti žiakov ani učiteľov.
- Učiteľom pri plnení úloh vyplývajúcich z povinnej realizácie vzdelávacích štandardov nezostáva priestor na uplatňovanie moderných metódik vzdelávania na vyučovacích hodinách, na rozvíjanie tvorivého a kritického myslenia žiakov.
- Kvalifikovaný zážitkový spôsob výučby všetkých vyučovacích predmetov, najmä občianskej náuky, etickej výchovy a ďalších, umožňuje uplatňovať moderné metódy vzdelávania podporujúce kritické a tvorivé myslenie žiakov, otvára priestor pre otvorenú diskusiu, argumentáciu a tvorivú prezentáciu žiakov v každodennom praktickom živote.
- Absencia takéhoto prístupu vo vzdelávaní diskvalifikuje mladú generáciu v jej tvorivosti a angažovanosti sa v participatívnych procesoch v rámci školy, ako aj v spolupráci s verejnou správou.

3. Odborná didaktická príprava učiteľov

- Osobnosť učiteľa je kľúčom k efektívite využitia nových trendov v didaktike a metodike pri rozvíjaní sociálnych, občianskych a hodnotových kompetencií a zručností detí a mladých ľudí.
- Vzdelávací systém neustále zápasí s nedostatočnou pregraduálnou didaktickou prípravou budúcich učiteľov už na vysokých školách.
- Celoživotné vzdelávanie učiteľov je príležitosť, ktorú je potrebné orientovať na posilnenie ich didakticko-metodických kompetencií.

Spolupráca s rodinami a jej dilemy

Rodičia, resp. rodiny, detí a mladých ľudí by mali byť neodmysliteľným aktérom pri tvorbe participatívneho prostredia. Hovorenie o rodinách a nielen o rodičoch je zámerné, pretože rodiny v ich diverzite tvoria prirodzenú komunitu okolo školy. Rodiny môžu nielen napomáhať participácii, ale môžu pre ňu predstavovať aj vážne riziko v prípade, že podceníme spoluprácu s nimi. Mnohé aktivity, ktoré v rámci participatívnej atmosféry začnú prebiehať, sa dejú v čase mimo vyučovania. Rodičia môžu mať prirodzene obavy, že ich deti nebudú mať dostatočné kapacity na prípravu na vyučovanie. Osobitne potom vo vyšších ročníkoch, kde prebieha príprava na prijímacie skúšky, maturity a pod. Preto môžu často zapojenie do týchto aktivít odmietať. Obavy však môžu byť aj zo zosúladiťovania s inými mimoškolskými aktivitami a krúžkovou činnosťou detí. Potenciálnou prekážkou zo strany rodiny však môže byť aj očakávanie pomoci v domácnosti, napr. starostlivosť o domácnosť, pomoc pri starostlivosti o súrodencov a pod.

Zapájanie rodičov predstavuje dôležitý aspekt úspešnej participácie, a to aj preto, lebo ide o prirodzený vzor správania, ktorý prichádza z rodinného prostredia. Zároveň je to jedna z najväčších výziev, lebo fenomén participácie nie je v dospeljej populácii v našej spoločnosti samozrejmy. Chýba celkové pochopenie, prečo tak robiť. Mnohé rodiny navyše čelia životným situáciám, v ktorých to ani nie je možné, či už ide o existenčné ohrozenie, nedostatočné časové kapacity či iné nedostatočné možnosti. Bariérou však môžu byť aj nedostatočné zručnosti, nevedia ako na to, ako svoje deti podporiť a neodradiť a pod. Extrémom sú potom 2 typy rodičov, ktorých prítomnosť je dôležité zohľadniť:

- *Nedostatočne motivovaní rodičia:* zvyčajne nemajú záujem o to, čo sa v škole deje, nepodporujú svoje dieťa v štúdiu a doplnkových školských aktivitách, je im to ľahostajné. Nereagujú ani na prosby o pomoc.
- *Extrémne motivovaní rodičia:* zvyčajne majú tendenciu prehnaného zapájania sa, snahy „robiť všetko“, často dokonca až prevziať aktivity a zodpovednosti svojich detí na seba, chcú robiť veci namiesto nich. Škola je pre nich priestorom pre vlastnú realizáciu. Tento potenciál je dôležité využiť, treba však k nemu pristupovať opatrne a v zvýšenej miere s týmito rodičmi komunikovať a vysvetľovať, čo je esenciou participácie. Rizikom v tomto prípade je, že ak aktivita týchto rodičov nie je dostatočne akceptovaná, môže to viesť k ich sklamaniu a frustrácii, v krajnom prípade dokonca k preloženiu detí na inú školu.

Spolupráca s komunitou a jej dilemy

Žiadna škola neexistuje v sociálnom vákuu, naopak, je súčasťou širšej komunity, s ktorou viac alebo menej prebieha nejaká interakcia. Súčasťou prípravy na participáciu by malo byť tiež zodpovedanie si otázky, čo chceme robiť vo vzťahu ku komunite.

Predpokladom úspechu je v tomto prípade uvedenie si a spoznanie všetkých aktérov, ktorí sú v komunite dôležití, a následná komunikácia s nimi. Bez efektívnej komunikácie toho, o čo ide a prečo niečo škola a jej žiaci v komunite robia, je akákoľvek snaha o spoluprácu s komunitou odsúdená na neúspech.

Potenciálnymi rizikami sú okrem nedostatočne „pripravenej“ komunity obavy aktérov z možnej straty kontroly nad tým, čo sa v komunite deje. Problémom potom môže byť nezáujem vedenia mesta či obce podporovať takéto aktivity, či, naopak, kladenie prekážok z ich strany, ignorovanie akýchkoľvek snáh o spoluprácu s komunitou detí a mladých ľudí.

Vážnym rizikom môže byť aj samotné vedenie mesta či obce. Na hrane je nepochybne snaha o spoluprácu, pokiaľ ide o problematické politické vedenie, ktoré napr. čelí podozreniam z korupcie a pod. Osobitne treba tieto okolnosti zohľadňovať v prípade, ak ide zároveň o zriaďovateľa školy.

25 odporúčaní pre demokratickú školskú klímu

Kedže cieľom predloženého dokumentu je priniesť konkrétne a konštruktívne návrhy opatrení, prostredníctvom ktorých bude možné v relatívne krátkom čase významne skvalitniť a sprístupniť participatívne mechanizmy v školskom prostredí všetkým členom školskej komunity, nižšie ponúka 25 riešení, ktoré vznikli v spolupráci s expertmi zo štátneho, mimovládneho i školského prostredia. Opatrenia sa týkajú ako zefektívnenia verejnej správy, resp. verejných politík, tak skvalitnenia školskej participácie pôsobením priamo na ZŠ a SŠ, ktoré chcú s participáciou začať, inšpirovať sa a nečakať pritom na pokyn „zhora“ alebo ktoré s ňou už majú skúsenosti a chcú sa v nej zlepšiť. Opatrenia sú pritom dostatočne flexibilné na to, aby boli podľa potreby transponované a adaptované podľa kontextu a potrieb konkrétnej inštitúcie a jej pracovníkov, školy a jej aktérov.

14 systémových odporúčaní pre lepšiu žiacku participáciu

Odporúčanie č. 1: Systematická podpora zavádzania gamifikácie, zážitkových, interaktívnych a neformálnych vzdelávacích metód do formálneho vzdelávania na ZŠ aj SŠ

Nositeľ: MŠVVaŠ SR a PRO, všetky v spolupráci s aktívnymi školami a MNO

Časový rámec: 2020+

Rozsah: celoslovenská pôsobnosť, kombinácia podpory aktívnych škôl a inovácie metodicko-pedagogických rámcov pre menej aktívne školy

Tradičný vzdelávací systém dlhodobo kladie dôraz na formálne metódy vzdelávania, ktoré u žiakov a žiačok budujú najmä vedomosti a rozvíjajú nižšie kognitívne schopnosti, tzn. schopnosti zapamätať si učivo, porozumieť jeho obsahu a aplikovať ho v chránenom školskom prostredí (viď Bloomova taxonómia vzdelávacích cieľov¹). Tieto schopnosti sú nepochybne dôležité pre základnú orientáciu v prostredí, príp. vo svete práce, avšak v bežnej školskej praxi, pokiaľ nie sú kombinované s budovaním ďalších zručností a kompetencií, sú ciele primárne na zvládnutie školských nárokov, tzn. napr. Testovanie 9, maturitné skúšky či program medzinárodného hodnotenia žiakov PISA.

Zo skúsenosti aj dlhodobej diskusie odbornej verejnosti a aktívnych pedagógov však vyplýva, že takýto fokus vzdelávacieho procesu zďaleka nepostačuje na kvalitnú prípravu žiakov a žiačok na život v 21. storočí. Inými slovami, vôbec alebo len v malej miere podporuje vyššie kognitívne schopnosti, tzn. schopnosti *analýzy, syntézy a hodnotiaceho posúdenia* či tvorby vlastného, nezávislého názoru a postoja. Tieto zručnosti tvoria základ schopnosti žiakov a žiačok *kriticky myslieť*, jednej z najdôležitejších

¹ Taxonómia vzdelávacích cieľov podľa B. S. Blooma: 1. Znalosť (vedomosť), 2. Porozumenie, 3. Aplikácia, 4. Analýza, 5. Syntéza, 6. Hodnotiace posúdenie (Bloom et al., 1956 in Turek, 2014).

a medzinárodne uznávaných zručností pre 21. storočie. Zároveň v rovnakej miere podporujú schopnosť a ochotu aktívne participovať na daniach vo svojom okolí, komunite či štáte, čím podporujú demokratický a občiansky potenciál danej generácie žiakov.

Už v 17. storočí pritom J. A. Komenský presadzoval tzv. *školu hrou* (orig. *Schola ludus*), ktorej víziou bolo práve prepájanie hravých a neformálnych metód výučby s formálnymi požiadavkami na žiakov. Rovnaká skúsenosť vyplýva aj z priebežných výsledkov a výstupov projektu. V tejto súvislosti je preto na mieste významne artikulovať potrebu prepájania tradične formálneho vzdelávania (ďalej aj „FV“) s prvkami neformálneho vzdelávania (ďalej aj „NFV“) a podporovať zavádzanie prvkov gamifikácie, zážitkového vzdelávania a interaktívnych prvkov do každodenného vzdelávania na ZŠ a SŠ bez ohľadu na ročník a vek žiakov. Malo by pritom ísť o všetky predmety - je nesprávne domnievať sa, že NFV je alebo by malo byť doménou spoločenskovedných či výchovných predmetov.

Súčasťou systematickej podpory za účelom rozsiahlejšieho previazania FV a NFV by okrem komunikačnej a metodologickej podpory mala byť aj podpora vlastného profesionálneho rastu a ďalšieho vzdelávania pedagógov a vedenia škôl, oceňovanie príkladov dobrej praxe, podpora spolupráce škôl s mimovládnyimi organizáciami či inými subjektmi poskytujúcimi takúto podporu či pravidelne autorsky tvoriacimi inovatívne metodicko-vzdelávacie materiály a podporné programy zamerané na zavádzanie gamifikačných, neformálnych, interaktívnych a/alebo zážitkových prístupov vo vzdelávaní. Dôležité tiež bude nastaviť SMART kritériá², pomocou ktorých bude možné pokrok škôl merať tak, aby dané politiky nezostali iba vo formálnej rovine.

Odporúčanie č. 2: Budovanie aktívnych komunít okolo škôl (ZŠ aj SŠ) a ich sieťovanie

Nositeľ: regionálne Odbory školstva na úrovni zriaďovateľov škôl v spolupráci s MŠVVaŠ SR, aktívnymi školami, rodinami žiakov, príp. MSP

Časový rámec: ihneď

Rozsah: mikrokomunitný rozsah s celoslovenskou pôsobnosťou, kombinácia oceňovania aktívnych škôl a motivácie tých menej aktívnych

Aktívne komunity škôl sú základnou stavebnou jednotkou participácie, ktorá neskôr prerastá do participácie na lokálnej, regionálnej, celoslovenskej či európskej úrovni. Dokazujú totiž žiakom, že zapájanie sa do školských a žiackych záležitostí má zmysel, je prínosom pre kvalitu života a atmosféry na škole, a že hlas dieťaťa či mladého človeka má byť vypočutý. Budovanie zdravých návykov dobrovoľného zapájania sa do života školy je v rámci tzv. „*kontinua aktívneho občana*“ štádiom vývoja aktívneho občana či občianky,

² „SMART“ je skratkou 5 princípov projektového manažmentu, konkrétne: S – špecifické (angl. Specific), M – merateľné (angl. Measurable), A – dosiahnuteľné (angl. Achievable), R – realistické (angl. Realistic) a T – časovo ohraničené (angl. Time-bound).

ktoré predchádza následným fázam – občianskej uvedomelosti a samotnému aktívnemu občianstvu. Práve školské komunity sú ideálnym priestorom na budovanie občianskych zručností a ochoty participovať, pretože ponúkajú bezpečie, dôveru a podporu esenciálne potrebnú pre vykročenie z komfortnej zóny smerom k participácii.

Komunita školy, ZŠ či SŠ, je pritom zložená z relatívne rozmanitých „obyvateľov“ či členov. Tá tvorí popri rodinách tie najsilnejšie vzory, ku ktorým deti vzhliadajú, a prostredie, z ktorého nevyhnutne čerpajú životné postoje, hodnoty a mieru akcieschopnosti pre ďalší (dospelý) život. Je preto viac ako žiaduce, aby aktívne, väčšie či menšie, komunity okolo škôl usilovali o zaangažovanie rodín žiakov či bezprostredného okolia. Všetci členovia takejto komunity si budú zaručene iba prínosom. Je však zrejmé, že takéto vnímanie dôležitosti budovania „podhubia“ pre participatívny prístup žiakov a žiačok v školskom prostredí je u nás stále iba v začiatkoch. Preto stojí za zmienku odkaz od koordinátorov ŽŠR zapojených do projektu, ktorí vidia veľkú pridanú hodnotu v možnosti prepájať a sieťovať sa s ďalšími podobne zmýšľajúcimi školami a pedagógmi. Nakoľko participatívny a aktívny prístup zatiaľ nie je natoľko rozšírený, ako by sme si želali, takáto forma podpory mnohokrát supljuje jej nedostatok na strane vedenia škôl, kolegov, rodičov a pod. Je mimoriadne dôležité, aby sa vo fáze rozvoja inovatívnej myšlienky podarilo motivovať a podporovať jej ambasádorov práve z radov pedagógov, bez ktorých je nemožné myšlienku rozšíriť na ďalších, menej aktívnych pedagógov a získať si ich dôveru.

Budovanie komunit okolo školy i vzájomnej podpory medzi školami môže prebiehať s finančnou i nefinančnou podporou, bude však dôležité, aby bol podporný mechanizmus férový a transparentný a aby kládol dôraz na občiansky rozmer realizovaných projektov – bez neho totiž rozvoj občianskych kompetencií detí a mladých ľudí nebude možný. Spolupracovať pritom môžu opäť viacerí aktéri vo verejnom priestore – okrem škôl to môžu byť orgány či zástupcovia samosprávy, MNO či aktívni jednotlivci. Zaujímavým a cenným príkladom je pritom Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti, ktorý v spolupráci so samosprávnymi krajinami po celom Slovensku realizuje projekt participatívneho rozpočtovania na školách s presahom na komunity školy, obce a samosprávneho kraja. V otázkach podpory vzdelávania smerom k aktívnemu občianstvu je tiež dlhodobý iniciátorom a realizátorom viacerých koncepčných a výskumných aktivít na inštitucionálnej, regionálnej, národnej aj medzinárodnej úrovni.

Odporúčanie č. 3: Prehodnotenie a kurikulárna reforma vzdelávacích štandardov v predmetoch vzdelávacích oblastí Človek a spoločnosť a Človek a hodnoty

Nositeľ: MŠVVaŠ SR, ŠPÚ, MNO

Časový rámec: 2020 - 2025 (vždy v rámci PHÚ na r. 2020, 2021, atď.)

Rozsah: celoslovenská pôsobnosť prostredníctvom aktualizácie ŠVP - upraviť profil absolventa, aktualizovať a doplniť kľúčové kompetencie, vzdelávacie štandardy humanitne orientovaných predmetov (doplniť ich výkonové a obsahové štandardy)

V súvislosti s pravidelnou inováciou vzdelávacích štandardov na strane ŠPÚ, dlhodobo vedenou odbornou diskusiou týkajúcou sa rozsiahlejšej úpravy štandardov smerom k zúženiu rozsahu vzdelávacieho obsahu a rozšíreniu zamerania na rozvoj zručností a kompetencií žiakov, ale aj v nadväznosti na aktuálnu prioritizáciu vzdelávacieho obsahu zo strany ŠPÚ z dôvodu bezpečnostných opatrení z dôvodu šírenia nákazy COVID-19 a s nimi súvisiacou domácou výukou žiakov ZŠ a SŠ navrhujeme prehodnotiť Štátny vzdelávací program (ŠVP) a vzdelávacie štandardy (VŠ) v predmetoch vzdelávacích oblastí Človek a spoločnosť a Človek a hodnoty (občianska náuka, dejepis a etická výchova) a navrhnúť zmeny a implementovať témy participácie a osobnej angažovanosti, ktoré rozvíjajú občiansky potenciál aktívneho občana do obsahového a výkonového štandardu uvedených predmetov.

Cieľom ich aktualizácie by pritom malo byť:

- aktuálne, jednoznačne a záväzne vymedziť rozsah a obsah vzdelávania, ktorý je potrebné koncipovať tak, aby zodpovedal súčasným spoločenským potrebám,
- zmena kurikul predpokladá revidovať súčasný obsah KD, predovšetkým vzdelávacie štandardy vrátane očakávaných výstupov,
- identifikovať a navrhnúť skutočne zmysluplné zmeny v kurikulách,
- revíziu podrobiť všetky súčasti povinnej pedagogickej dokumentácie tak, aby tieto navzájom komunikovali a spolupracovali,
- zachovať existujúci dvojúrovňový vzdelávací systém,
- zmeny obsahu reflektovať cez Kľúčové kompetencie pre celoživotné vzdelávanie – Európsky referenčný rámec s ich plnou charakteristikou, pričom kompetencie sú definované ako kombinácia vedomostí, zručností a postojov,
- medzi kľúčové kompetencie zaradiť aj osobné a sociálne kompetencie a schopnosť učiť sa, ako aj občianske kompetencie.

Celkovým cieľom by malo byť vytvoriť moderné kurikulum, ktoré reaguje predovšetkým na nové spoločenské potreby a globálne zmeny, na nedostatočnú väzbu učiteľ-rodíč-žiak, na nedostatočné komunikačné a sociálne zručnosti žiakov a ďalšie, podporovať sebadôveru každého žiaka, priviesť všetkých žiakov k tomu, aby si osvojili vedomosti a nadobudli kompetencie, ktoré im umožnia vzdelávať sa po celý život, zaujať aktívne miesto v ekonomickom, sociálnom a kultúrnom živote a vychovať so žiakov zodpovedných občanov. Ako jednu z najväčších výziev z pohľadu projektu „*Tvorba mechanizmov participácie detí a mládeže na rozhodovacích procesoch školy a tvorbe verejných politík mládeže*“ tak možno vnímať aktualizáciu vízie vzdelávania a pozitívne

zmeny v štátnych vzdelávacích programoch, v rámcových učebných plánoch a vzdelávacích štandardoch (obsahových a výkonových) jednotlivých predmetov a možnosť spolupodieľať sa na nich zmysluplnými návrhmi (viď Prílohu č. 3).

Odporúčanie č. 4: Prehodnotenie a návrh tém do pedagogických dokumentov v prierezovej téme Osobnostný a sociálny rozvoj

Nositel': MŠVVaŠ SR, ŠPÚ v spolupráci s ďalšími PRO, MNO a aktívnymi školami

Časový rámec: 2021+

Rozsah: celoslovenská pôsobnosť prostredníctvom prehodnotenia ŠVP, návrh a tvorba ukážky cross-kurikulárneho modelu prierezových tém

Z vyššie uvedených dôvodov odporúčame prehodnotiť štátny vzdelávací program v prierezovej téme Osobnostný a sociálny rozvoj, navrhnúť témy participácie a osobnej aktívnej angažovanosti do revidovaných pedagogických dokumentov, vytvoriť ukážku modelu prierezovej témy Osobnostný a sociálny rozvoj s akcentom na formovanie občianskych kompetencií žiakov prierezovo vo všetkých vyučovacích predmetoch a spolupracovať s relevantnými inštitúciami na ich implementácii (viď Prílohu č. 3).

Odporúčanie č. 5: Zavedenie debatného klubu na každej základnej a strednej škole ako povinne voliteľného predmetu

Nositel': MŠVVaŠ SR v spolupráci s ŠPÚ a MNO

Časový rámec: 2020+

Rozsah: čo najvyšší počet základných a stredných škôl v celej SR

Dlhoročným zanedbávaním umenia diskutovať sme si vypestovali kultúru nepočúvania na jednej a osočovania a negativizmu na druhej strane. Poznanie však vzniká iba v dialógu, základom demokracie je diskusia a v podriadenosti sa pestuje len poslušnosť, ktorá vyhovuje autoritárskym a mocensky riadeným režimom. Preto odporúčame zaviesť debatný klub ako povinne voliteľný predmet na 2. stupni ZŠ a na SŠ všetkých typov, ktorého sprievodnou činnosťou bude preškolenie pedagógov na kvalifikované vedenie takéhoto klubu, ktorý bude vedený podľa riadnych metodických pravidiel.

Debata učí deti a mladých ľudí kriticky myslieť, osvojiť si zručnosti na rozlíšenie faktov od názorov, kvalitných argumentov od nekvalitných a dôveryhodných zdrojov od tých nedôveryhodných. V debate musia žiaci argumentovať raz za a raz proti, čím získavajú schopnosť porozumieť názorom, s ktorými by inak nesúhlasili alebo sa s nimi ani nestretli. Mladí ľudia si dotvárajú zrelší svetonázor, objavujú možnosti a hranice rozumnej argumentácie. Stávajú sa tak občanmi, ktorí nepovažujú názorovú nezhodu za nepriateľstvo. Debata rozvíja aj ďalšie zručnosti, ktoré mladí ľudia potrebujú v škole aj na

meniacom sa pracovnom trhu. Patria medzi ne práca v tíme, zvládanie stresových situácií, vystupovanie na verejnosti, schopnosť učiť sa, hľadať riešenia a výskumné zručnosti.

Odporúčanie č. 6: Pomoc školám pri tvorbe školských vzdelávacích programov zameraných na posilnenie občianskeho vzdelávania

Nositeľ: MŠVVaŠ SR v spolupráci s PRO, MNO a aktívnymi školami

Časový rámec: 2021+

Rozsah: celoslovenská pôsobnosť prostredníctvom vypracovania vzorového príkladu ŠkVP zameraného na požiadavky občianskej spoločnosti

Dvojstupňový model vzdelávania poskytuje školám istú mieru samostatnosti a značné kompetencie, ktoré im umožňujú vytvárať Školské vzdelávacie programy, navzájom sa nimi odlišovať a oslovovať žiakov a ich rodiny pri výbere školy so špecifickou vzdelávacou ponukou. Čoraz aktuálnejšími a naliehavjšími z pohľadu medzilidských vzťahov v spoločnosti, rodine a škole sa stávajú témy zamerané na rozvíjanie osobnostných, sociálnych a občianskych kompetencií žiakov. Úlohou školy by preto nemala byť príprava žiakov len na bezproblémové zaradenie sa do spoločnosti a na trh práce, resp. adaptáciu na existujúce spoločensko-ekonomické pomery, ale rovnako na spôsobilosť ľudsky, dôstojne a aktívne v existujúcich podmienkach žiť.

Kvalitná príprava žiakov na aktívny život občana je výzvou pre 21. storočie a nároky, ktoré sú v súčasnosti kladené na občana, sú vysoké. Je potrebné si v tejto súvislosti uvedomiť, že nie všetci žiaci sa stanú vynikajúcimi odborníkmi vo fyzike, medicíne či ekonómii, ale **všetci žiaci budú občanmi**.

Sú naši žiaci pripravovaní na zložitý život v občianskej spoločnosti? Poskytuje im škola či obed dostatok príležitostí participovať na veciach, ktoré sa ich týkajú? Konkrétnou pomocou školám môže byť vzorový príklad školského vzdelávacieho programu, ktorý bude spĺňať požiadavky dnešnej doby na aktívneho a participujúceho občana. Školy tiež možno podporiť odporúčaniami v zmysle komunikačných návodov, pomocou ktorých potenciálnych uchádzačov i samotných žiakov a ich rodiny informujú o výnimočnosti svojej školy a svojho výchovno-vzdelávacieho prístupu a priorít, jednou z ktorých môže byť práve participatívny prístup. Je pritom dôležité nezabudnúť na vhodne zvolený jazyk, ktorý bude zrozumiteľný a prístupný aj deťom a mladým ľuďom. Touto cestou bude tiež zabezpečená osвета rodín a ďalšia komunikácia s nimi.

Odporúčanie č. 7: Podpora koordinátorov žiackych školských rád a aktérov školy v snahe vytvárať na školách otvorenú a demokratickú klímu

Nositeľ: MŠVVaŠ SR v spolupráci s ŠPÚ, IPA O a aktívnymi školami

Časový rámec: 2021+ (v rámci PHÚ ŠPÚ)

Rozsah: odborné podujatia pre školy - semináre s metodickými námetmi

Zo štatútu Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave okrem iného vyplýva, že pri plnení svojich úloh spolupracuje aj so záujmovými organizáciami a združeniami pôsobiacimi v oblasti výchovy a vzdelávania. V tomto kontexte navrhujeme podporiť koordinátorov ŽŠR a všetkých aktérov školy v ich snahe meniť a vytvárať prostredie naklonené uplatňovaniu najlepších záujmov dieťaťa, najmä článku č. 12 Dohovoru o právach dieťaťa formou spoluúčasti pri realizácii odborných vzdelávacích podujatí orientovaných na aktívne fungovanie ŽŠR, na odovzdávanie cenných a v praxi školy overených konkrétnych skúseností v oblasti vytvárania demokratickej a deťom otvorenej klímy na školách, dobrých príkladov spolupráce s miestnou samosprávou a pod. Odporúčame pripraviť a ponúknuť učiteľom workshopy, metodické námety a inšpirácie ako meniť prostredie školy tak, aby bolo naklonené vytvárať pre deti a mladých ľudí príležitosti aktívne sa podieľať a angažovať vo veciach, ktoré sa ich bytostne týkajú. Môže sa pritom jednať napr. o viacdňové zážitkové formáty, prostredníctvom ktorých pedagógovia získajú nové zručnosti, pohľady na vec, možnosť prepájať sa a zdieľať skúsenosti s ďalšími pedagógmi či zástupcami iných aktérov školskej participácie tak, ako tomu bolo počas osvedčených a obľúbených tréningov realizovaných zo strany IPAO v rámci projektu. Dôležité je naďalej sa venovať osvete a vzdelávaniu kľúčových aktérov, ktorými sú aj samotní žiaci škôl.

Odporúčanie č. 8: Prepájanie žiackych školských rád a mládežníckych parlamentov

Nositeľ: MŠVVaŠ SR, ZMOS, Národný mládežnícky parlament, IPAO a aktívne školy

Časový rámec: školský rok 2020/2021+

Rozsah: decentralizovaná celoslovenská pôsobnosť, ZŠ a SŠ po celom Slovensku

ŽŠR sú významným nástrojom pre rozvoj občianskych zručností u detí a mladých ľudí. Fakt, že ich môžu zriaďovať už ZŠ, potom znamená, že v našom vzdelávacom systéme máme vytvorené podmienky na to, aby si deti a mladí ľudia rozvíjali svoje občianske kompetencie dlhodobo a systematicky počas celého obdobia vzdelávania. ŽŠR sú v tomto prípade akýmsi „trenažérom demokracie“. Znamená to, že v kontexte občianskeho vzdelávania a výchovy, ktoré prebiehajú na školách, ŽŠR umožnia deťom a mladým ľuďom praktické precvičovanie demokratických procesov, zážitkovou formou si odskúšať procesy a situácie, ktoré súvisia s demokratickým spravovaním vecí, ktoré sa týkajú všetkých. A tak voľby, výber kandidátov, volebná kampaň, volebný program, riešenie a obhajobu spoločných záujmov v rozmanitom a hierarchickom mocenskom prostredí sa vďaka existencii tohto inštitútu stanú dôverne známymi aj so všetkými svojimi úskaliami a so zodpovednosťou, ktorá s nimi prichádza. V praktickom občianskom a politickom živote

potom tieto situácie nemôžu mladého človeka zaskočiť a nechať ho zviest' sa nedemokratickou, populistickou či anti-systémovou politickou ponukou.

Na to, aby ŽŠR boli skutočným „trenažérom demokracie“, musia fungovať v praxi v plnej miere a s plným nasadením. To si vyžaduje dobre pripravený program na školách, motivovaných a dobre zapojených učiteľov, ako aj dobre nastavené procesy, ktoré budú zahŕňať aj rodiny žiakov a študentov. Prax však v súčasnosti ukazuje, že ŽŠR často existujú na školách len formálne, a ak aj realizujú nejaké aktivity, tieto majú s „návikom“ demokracie len málo spoločného. Podľa prieskumu IPA0 (Čavojská, 2019) na školách, ktorý sa uskutočnil v školskom roku 2018/2019, žiaci a študenti ZŠ a SŠ mali možnosť spontánne uviesť, aké aktivity organizované prostredníctvom ŽŠR zaznamenali. Výsledky nie sú práve potešujúce. Ukazuje sa, že **gro aktivít ŽŠR má s návikom občianskych a demokratických zručností spoločného len málo**. Najčastejšie uvádzanými aktivitami, bolo organizovanie školských akcií (až 22%), ako napr. karneval, športový deň, deň detí. Druhou najčastejšie uvádzanou aktivitou bolo organizovanie tematických dní ako sú napr. Mikuláš, Deň Zeme, Valentín, Vianoce, ktoré celkovo uviedlo 20% respondentov. **Len 10% respondentov uviedlo realizáciu systémových zmien**. Odpovede v tomto prípade odkazovali napr. k otázkam súvisiacim so školským poriadkom, úpravou či organizáciou priestorov a pod. Približne 6% respondentov v tejto súvislosti uviedla občianske aktivity, v rámci ktorých sa prevažne realizovali politické aktivity súvisiace s návikom volebného aktu, ako napr. simulované študentské voľby. Prieskum pritom nebol reprezentatívny a prebiehal v prostredí škôl, ktoré mali záujem o zlepšenie školskej participácie - **o to alarmujúcejšie je preto toto zistenie**.

Ukazuje sa teda, že **školská participácia v súčasnosti čelí výzve, ako neskíznuť do formalizmu a realizácie triviálnych aktivít**, ktoré síce deti a mladých ľudí potešia, ale diali by sa s najväčšou pravdepodobnosťou aj bez toho, aby musela existovať ŽŠR. Okrem rizika formalizmu, problematické môže byť aj identifikovanie tém a aktivít, ktoré by do kompetencií a diania okolo ŽŠR mohli spadať.

Ako možný inovatívny prvok, ktorý by mohol posilniť kapacitu ŽŠR byť zastupiteľským orgánom, sa ukazuje možnosť prepojiť ju s činnosťou tzv. Mládežníckeho parlamentu. Nie je to nový inštitút, no posledná novela Zákona 282/2008 Z. z. o podpore práce s mládežou pomenúva možnosť jeho zriadenia v obci alebo v meste, pričom procesy ponecháva na obec alebo mesto. Mládežnícky parlament potom za „a) prerokúva návrhy všeobecne záväzných nariadení obce, návrhy iných dokumentov a opatrení prerokúvaných obecným zastupiteľstvom, ktoré sa týkajú mládeže v obci“ (282/2008 Z. z.) a za „b) prerokúva s obecným zastupiteľstvom a starostom návrhy, ktoré sa týkajú zlepšenia práce s mládežou v obci alebo majú vplyv na mládež v obci“ (ibid.). Prepojenie obce alebo mesta na školy, ktoré sú v jej/jeho zriaďovateľskej kompetencii, či pôsobia na ich území, sa javí

ako prirodzené riešenie, ktoré dokáže zabezpečiť, pri zaistení adekvátnych volebných procesov na školách, želanú reprezentativitu.

Už dnes existujú pozitívne príklady dobrej praxe, ktoré ukazujú, že takéto fungovanie je možné. Sú mestá a obce, kde sa o takomto opatrení uvažuje, napr. mesto Nitra. Takéto prepojenie dokáže vtiahnuť deti a mladých ľudí vrátane školy do diania v lokálnej komunite a posilniť a rozšíriť školskú participáciu na širšiu občiansku a politickú participáciu v komunite. Synergický efekt týchto inštitútov dokáže priniesť pozitívny dopad v podobe rozvoja demokratických občianskych zručností deťom a mladým ľuďom, čo by mal byť prioritný záujem všetkých relevantných aktérov.

Odporúčanie č. 9: Zníženie vysokej miery predpisovania a detailnosti štátneho kurikula, nahradenie predmetov aktuálnymi témami, zrušenie povinnosti známkovania a triedenia do ročníkov na ZŠ

Nositeľ: MŠVVaŠ SR návrhom na zmenu legislatívy alebo aktívne školy

Časový rámec: 2020+

Rozsah: ZŠ v celej SR

Participáciu môžeme v istom zmysle považovať za sociálnu kompetenciu. Ako aj pri iných kľúčových kompetenciách, aj tu platí princíp, podľa ktorého kľúčové **kompetencie nemôže žiakom pomáhať vytvárať a rozvíjať ten, kto si ich doposiaľ nevytvoril sám a kto ich sám v sebe ďalej nerozvíja**. A keďže je participácia proces, naučiť sa skutočnej participácii je možné len vtedy, keď budú všetci aktéri prechádzať týmto procesom vzájomného a spoločného učenia sa.

Slobodnejšie prostredie pre školy a zrušenie komplexnej centralizovanej tvorby obsahu a foriem vzdelávania môže vo významnej miere prispieť k motivácii žiakov zapájať sa do vyučovania a pomôcť im spoznávať veci, ktoré sú pre **nich ako pre uvedomelých občanov v 21. storočí nevyhnutné**. Riešením môže byť výmena jednotlivých predmetov za aktuálne témy a výučba rôznych odvetví, ktoré s danou témou súvisia. Učitelia budú môcť prispôbiť vyučovací plán regiónu či potrebám žiakov, čo inšpiruje ako žiakov, tak učiteľov samotných. Výsledkom je kvalitný systém, ktorý bude fungovať pre obe strany a na tvorbe ktorého sa spolupodieľajú učitelia aj žiaci. U škôl a ich vedenia tým zároveň zosilnie individuálna zodpovednosť za kvalitu a manažment výchovno-vzdelávacieho procesu a komunikáciu s rodinami žiakov na danej škole.

Odporúčanie č. 10: Aplikácia princípu decentralizácie a minimalizácie formálneho prístupu ku koordinácii, riadeniu a realizácii školskej participácie

Nositeľ: MŠVVaŠ SR, ZMOS, VÚC, Regionálne rady mládeže, MNO a aktívne školy

Časový rámec: školský rok 2020/2021+

Rozsah: decentralizovaná celoslovenská pôsobnosť, kombinácia prepojenia jednotlivých inštitúcií poskytujúcich podporu pre ŽŠR a podpory sprostredkovanej koordinátorom pre prácu s mládežou

Záujem o zriadenie ŽŠR na školách je značný, nie vždy však vedie k etablovaníu takého inštitútu, ktorý na škole neskĺzne k formalizmu a odcudzeniu sa pôvodnému určeniu. Na to, aby sa tak nestalo, musí byť pripravená celá škola, a to od jej vedenia, cez učiteľský zbor až po žiakov a ich rodiny. Nevyhnuté je tiež, aby mal pre vedenie ŽŠR vhodnú prípravu, vedenie a kapacity aj koordinátor ŽŠR.

V súčasnosti existuje mnoho aktérov, ktorí vstupujú do tohto priestoru s ponukou vzdelávacích aktivít, podporných alebo sieťovacích aktivít. Relatívne najsilnejšie sú etablované v tomto sektore mimovládne organizácie, postavenie štátnych či verejných inštitúcií je skôr slabšie. Napriek tomu je možné pozorovať snahu o centralizáciu a koordináciu týchto aktivít aj zo strany štátu. Hoci je ponuka aktivít pomerne bohatá, situácia sa odlišuje a môže sa líšiť od regiónu k regiónu. Silné postavenie v tejto oblasti majú viaceré Krajské rady mládeže, ktoré postupom času okrem združovania mládežníckych organizácií na regionálnej úrovni, začali združovať aj ŽŠR. Vzdelávanie pre koordinátorov žiackych školských rád poskytuje na národnej úrovni tiež IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže. Sú lokality, kde túto úlohu naplňajú miestne Centrá voľného času. Tento zoznam rozhodne nie je úplný, naznačuje však riziko trieštenia či zdvojenia aktivít, v horšom prípade dokonca až súperenie o prijímateľa aktivít, hlavne v ponuke vzdelávacích školení. Neorientovaný záujemca sa tak nie automaticky dostane k najlepšej ponuke, predovšetkým ak je prvou voľbou v tejto oblasti ponuka na internetových vyhľadávačoch, ktorá nie vždy garantuje kvalitu.

Ak vnímame ako najväčšie riziko práve riziko formalizmu ŽŠR, potom záujmom všetkých aktérov v tejto oblasti by nemalo byť súperenie o príjemcu aktivít, ale **úsilie zlepšiť ponuky pre školy**. Príležitosťou pre lepšiu koordináciu týchto aktivít by malo byť posilnenie tých aktérov, ktorí už na regionálnej úrovni pôsobia a sú úspešní vo svojich aktivitách tak, aby sa vytvorila flexibilná štruktúra, ktorá záujemcom z radov škôl napomôže v realizácii aktivít súvisiacich s etablovaním ŽŠR na škole. Prospešná môže byť v tomto smere vzájomná koordinácia týchto aktivít prostredníctvom regionálnych platforiem či iných voľných zoskupení. Ako kontraproduktívne je možné vnímať snahu o centralizáciu či snahu o často umelú koordináciu a riadenie týchto aktivít zo strany regionálnych alebo národných byrokratických štruktúr na úrovni príspevkových organizácií MŠVVaŠ SR, VÚC a pod. Podporovaný by mal byť **princíp riadenia a združovania zdola**, na základe záujmu aktérov v duchu podpory participácie, naopak, úplne odmietnutý by mal byť princíp riadenia zhora, zo strany úradníkov.

Odporúčanie č. 11: Zmena vzdelávania riaditeľov a legislatívne umožnenie riadenia škôl manažérmi

Nositeľ: MŠVVaŠ SR návrhom na zmenu legislatívy

Časový rámec: 2020+

Rozsah: celoslovenská pôsobnosť prostredníctvom vypracovania vzdelávacieho programu pre riaditeľov v súlade s aktuálnymi požiadavkami a nárokmi kladenými na vedenie škôl

Na riaditeľov škôl sú v súčasnosti kladené podobné nároky ako na manažérov firiem, kedy riaditeľ školy dohliada na efektívne využitie finančného rozpočtu školy, zabezpečuje dodatočné finančné zdroje pre podporu školy, motivuje zamestnancov, potrebuje ovládať zručnosti personalistu, je zodpovedný za technické zabezpečenie vyučovacieho procesu a prevádzku školy, je predstaviteľom školy na verejnosti a je zodpovedný za šírenie dobrého mena školy. Samotní riaditelia škôl si často nemusia uvedomovať, že zastávajú manažérsku pozíciu a navyše im mnohokrát chýbajú potrebné zručnosti, čo môže viesť k neefektívnemu vedeniu, a teda fungovaniu školy.

Vo firemnom prostredí si aktéri hodnotu participácie cenia a uvedomujú si jej potreby oveľa viac ako v školskom prostredí. Aby riaditelia škôl lepšie zvládali tieto základné funkcie riadiaceho procesu, potrebujú podstatne viac vedomostí a zručností z oblasti finančného manažmentu, marketingu, prevádzkového a personálneho manažmentu. Je dôležité, aby riaditeľom bola poskytnutá možnosť tieto zručnosti nadobudnúť a rozvíjať, ale aj náležitá podpora, ktorá im umožní nájsť si na ich nadobúdanie popri širokej agende dostatok času a kapacít.

Odporúčanie č. 12: Uvoľnenie kvalifikačných predpisov pre vykonávanie povolania učiteľa, a zároveň skvalitnenie prípravy budúcich učiteľov

Nositeľ: MŠVVaŠ SR návrhom na zmenu legislatívy

Časový rámec: 2020+

Rozsah: celoslovenská pôsobnosť zapojením regionálnych odborníkov z praxe do vyučovania na školách

V súčasnom vzdelávacom systéme je dôraz kladený najmä na formálne metódy vzdelávania, ktoré síce u žiakov rozvíjajú kognitívne schopnosti, no tieto vo väčšine prípadov nedokážu žiakov dostatočne pripraviť na neskorší profesijný život. Na hodinách sa učitelia často sústreďujú na výlučne teoretické poznatky a mnohým žiakom tak chýba reálna skúsenosť z praxe, čo môže okrem iného sťažovať neskorší výber povolania, resp. kariérneho smerovania. Riešením môže byť zapojenie odborníkov z praxe, ktorí vo svojich odboroch pôsobia dlhé roky a zo strany rodičov i žiakov sú uznávanými „pedagógmi“, avšak podľa dnešných predpisov nemajú príslušnú formálnu kvalifikáciu pre pedagogické

pôsobenie na škole. Minimálne je dôležité, aby škola mohla byť v spojení s ľuďmi z praxe, od častého pozývania hostí na hodiny až po rôznu formu ich zapojenia do vyučovania, napríklad v spolupráci s učiteľom.

Súčasne slovenský vzdelávací systém zápasí s **nedostatočnou didaktickou aj odbornou prípravou budúcich učiteľov už na vysokých školách** ako aj nedostatočným záujmom študentov kariérne pokračovať v profesii pedagóga na ZŠ či SŠ. Príčinou je viacero negatívnych javov od nedostatočného spoločenského aj finančného ohodnotenia pedagogických pracovníkov až po detaily nastavenia prijímacieho procesu. Odporúčame preto začať komunikáciu priamo so študentmi a úspešnými absolventmi vysokých škôl, ktorí môžu byť konštruktívnymi a flexibilnými partnermi do dialógu o motivácii a odbornej príprave študentov pedagogických smerov.

Odporúčanie č. 13: Zavedenie dlhodobého, štátom garantovaného programu rozvoja demokratickej kultúry na školách

Nositeľ: MŠVVaŠ SR vypracovaním a financovaním programu

Časový rámec: 2020+

Rozsah: ZŠ a SŠ v celej SR v rozsahu podľa finančných kapacít zodpovedných orgánov

Demokratická kultúra a klíma na škole je jedným z kľúčových predpokladov rozvoja demokratického zmýšľania a občianskeho prístupu u žiakov ako budúcich občanov. Je preto vítané, aby bola takáto kultúra systematicky a dlhodobo rozvíjaná a podporovaná nielen zo strany proaktívnych pedagógov a vedenia škôl, ale aj štátu, a to prostredníctvom orgánov centrálnej štátnej správy i regionálnej a lokálnej samosprávy na úrovni zdieľanej vízie aj konkrétnych opatrení.

Za účelom udržateľnosti horeuvedeného by preto mal štát vytvoriť a garantovať dlhodobý program rozvoja týchto kompetencií **so žiakom ako konečným recipientom zmeny**. Zmyslom programu by bolo prispievať k tomu, aby deti v školách zažívali situácie, ktoré rozvíjajú ich kompetencie potrebné pre život v demokratickej spoločnosti. Zásadou programu by malo byť, aby každý v škole mohol spoluvytvárať demokratickú klímu a mať z nej úžitok. Bližšie detaily fungovania programu môžu vychádzať z príkladov dobrej praxe na strane ministerstva, mimovládnych organizácií a pod.

Odporúčanie č. 14: Zmena nastavenia z „politika do škôl nepatrí“ na „politika do škôl patrí“

Nositeľ: MŠVVaŠ SR výkladom zákona, v ktorom jasne vysvetlí, že zákaz činnosti politickej strany na škole neznamená zákaz vstupu politikov do školy

Časový rámec: 2020+

Rozsah: ZŠ a SŠ v celej SR

V cigaretovom ohorku odhodnom na zemi je politikum. Za intenzívnou ťažbou zdevastovaných slovenských lesov je politikum. V zdesení občanov, keď zavraždia investigatívneho novinára, je politikum. V chátrajúcich gotických kostoloch je politikum. **Neexistuje oblasť života spoločnosti, ktorá by nebola ovplyvnená politikou.** Žiaci vnímajú spoločenskú situáciu okolo seba a je nevyhnutné, aby sme ich v otázkach, ktoré s aktuálnym dianím súvisia, vzdelávali a usmerňovali. Demokracia nemôže fungovať bez výchovy demokratov a občianske, teda i politické, kompetencie detí musíme rozvíjať už na ZŠ a SŠ. Školy však **rezignovali na svoju vzdelávaciu a výchovnú funkciu v tejto oblasti** a nám akútne chýba program občianskeho vzdelávania podľa nemeckého vzoru.

Prieskum Rady mládeže Slovenska (2017) potvrdzuje, že deti a mladí ľudia čerpajú informácie o politikoch a politike primárne od rodičov. V prípade médií sú hlavným zdrojom informácií blogy (Rada mládeže Slovenska, 2018). Na základe týchto informácií si deti a mladí ľudia vytvárajú obraz o politike, teda správe vecí verejných, a napriek prirodzenému faktu, že sa v politike a politikoch ešte nevyznajú, vytvárajú si o nich nelichotivý obraz. Sprostredkujme deťom skúsenosť s reálnymi politikmi a politikou, a možno o nej začnú uvažovať ako o skutočnej správe vecí verejných. Smerom ku komunite školy takýto krok pritom vyžaduje tiež veľmi transparentnú, jednoznačnú a upokojujúcu komunikačnú stratégiu za účelom porozumenia takéhoto kroku a dôvery v to, že nejde o politizáciu školy, ale o budovanie kritického myslenia a občianskych kompetencií na strane žiakov, a teda, že v dôsledku takéhoto opatrenia v prostredí školy nebude prebiehať činnosť ani propagácia konkrétnych politických strán a politických hnutí.

Samohodnotiaci rámec pre školy: Index školskej participácie

Pokiaľ sa pokúšame o vytvorenie rámca, ktorý by umožnil posudzovať mieru a podoby participácie na škole a vývinové zmeny jej ukazovateľov, potrebujeme zdefinovať relatívne presné kritériá a merateľné ukazovatele. Tzv. *Index školskej participácie* sa preto ako pomyselný test zameriava tri oblasti fungovania, resp. života, školy:

1. *fungovanie žiackej školskej rady,*
2. *demokraciu školskej komunity,*
3. *a pôsobenie školy v komunite.*

Cieľom samohodnotenia pritom nie je podporiť formálnosť a kriteriálnosť činnosti ŽŠR a kvality demokratickej a participatívnej školskej klímy či kontrolu a postihovanie neúspešnosti ich rozvoja. Práve naopak, cieľom je pomôcť škole, resp. jednotlivým jej aktérom, čo najobjektívnejšie zhodnotiť svoju aktuálnu situáciu za účelom vlastného interného auditu, inšpirovať sa možnosťami jeho zlepšenia, a tým prispieť k vlastnej motivácii a autonómnejmu riadeniu zmeny školy vnútra. Kritériá a merateľné ukazovatele

sú pritom zadefinované tak, aby umožnili zistiť a posúdiť mieru a formy participácie a sledovať postupné zmeny participatívnych procesov na škole. Prostredníctvom autoevaluácie tak môžu všetci aktéri školy zhodnotiť kvalitu svojej školy a spolupodieľať sa na demokratickom fungovaní školy. V žiadnom prípade a dôrazne neodporúčame, aby bol *Index školskej participácie* transformovaný centrálnymi autoritami na nástroj formálneho riadenia podpory participácie na školách.

Fungovanie žiackej školskej rady

1. Na našej škole existuje žiacka školská rada (ďalej aj „ŽŠR“), ktorá je oficiálne uznaná a dlhodobo fungujúca aj ako partner pri spravovaní záležitostí školy.
2. Naša ŽŠR má legitimitu, t. j. reprezentuje žiakov našej školy, bola nimi riadne zvolená v tajnom hlasovaní nadpolovičnou väčšinou žiakov našej školy.
3. ŽŠR na našej škole má vytvorené logo a sformulované základné heslá, ktoré jej činnosť vystihujú a reprezentujú.
4. Na základe nespokojnosti žiakov našej školy môžeme ŽŠR meniť alebo odvolať.
5. Členovia našej ŽŠR majú možnosť vyjadrovať sa k podstatným otázkam, návrhom a opatreniam školy v oblasti výchovy a vzdelávania (napr. predkladajú riaditeľovi a vedeniu školy návrhy a stanoviská k zásadným zmenám v organizácii života školy, k zmenám poplatkov od rodičov, k usporiadaniu a podstatným zmenám vonkajších priestorov školy a pod.).
6. Členovia našej ŽŠR sa podieľajú na tvorbe školského poriadku a návrhov opatrení v prípade jeho nedodržiavania.
7. Na našej škole je ŽŠR zostavená reprezentatívne, tzn. jej členmi sú žiaci z rôznych tried a ročníkov, jej členovia boli zvolení a dopĺňaní žiakmi školy.
8. Naša ŽŠR funguje profesionálne, tzn. je v nej určený predseda, jej členovia majú rozdelenú zodpovednosť za jednotlivé oblasti jej činnosti, schádzajú sa pravidelne, vedú o svojej činnosti aspoň jednoduchý písomný zápis, ktorý je verejne dostupný na prečítanie a o hodnotení svojej činnosti diskutujú aspoň raz ročne.
9. Naša ŽŠR prijala základné dokumenty, napr. stanovy alebo štatút a plán – časový harmonogram činnosti – na aktuálny rok, ktorými sa po akceptovaní vedením riadi.
10. Na našej škole máme dospelú osobu (napr. pedagogický pracovník, mentor, poradca), ktorý nie je členom ŽŠR, ale je oficiálne zodpovedný za to, že poradensky asistuje, uľahčuje a pomáha v komunikácii a v procesoch rozhodovania ŽŠR.
11. Zasadnutia našej ŽŠR sú verejné. Môže sa na nich, ako pozorovateľ, zúčastniť žiak, ktorého táto činnosť zaujíma. ŽŠR navyše žiakom poskytuje o svojej činnosti verejnú informáciu.
12. ŽŠR na našej škole podnecuje žiakov k angažovanosti sa v oblasti pozitívnych zmien školy, okolia školy či regiónu, a to napr. zriadením schránky, do ktorej môžu žiaci písať svoje návrhy a námety, vrátane aktívnej participácie na ich riešení.

13. Naša ŽŠR má vypracovaný systém získavania námetov pre participatívnu činnosť od žiakov školy, napr. organizovaním diskusných klubov, zriadením schránky reálne uskutočniteľných nápadov s uvedením osobného angažovania sa navrhovateľa, formou anonymných dotazníkov a podobne.
14. Na našej škole má ŽŠR možnosť pravidelne konzultovať svoje plánované aktivity priamo s vedením školy.
15. Naša ŽŠR sa venuje aj aktivitám a kontaktom mimo školy, napr. v mestskom parlamente mladých, so ŽŠR na iných školách, s rodičovským združením, občianskymi a spoločenskými organizáciami, zástupcami mesta a podobne.
16. ŽŠR na našej škole má možnosť ďalšieho vzdelávania sa alebo konzultácie či supervízie, aby mohla fungovať profesionálnejšie, napr. v podobe metodickéj pomoci zameranej na to, ako diskutovať, spolupracovať, riešiť zložité situácie, prijímať rozhodnutia, spoznať základy právnych predpisov týkajúcich sa školy, porozumieť otázkam, ktoré súvisia s angažovanosťou žiakov, rodičov a učiteľov vo verejnom priestore a podobne.

Demokracia školskej komunity

1. Učitelia na našej škole sú otvorení a ochotní vypočuť a realizovať návrhy žiakov, rodičov a nepedagogických zamestnancov školy (školník, kuchárky, upratovačky a pod.).
2. Učitelia na našej škole majú možnosť spolupodieľať sa na správe a riadení školy.
3. Žiaci na našej škole majú príležitosť navrhnúť, iniciovať a spolupracovať na realizácii vlastných nápadov a projektov na zlepšenie fungovania triedy a školy.
4. Vedenie našej školy je ochotné vypočuť a podporiť realizáciu návrhov učiteľov, žiakov, rodičov a nepedagogických zamestnancov školy.
5. Rodičia žiakov našej školy majú príležitosti a možnosti navrhnúť, iniciovať a spolupracovať na realizácii vlastných nápadov a projekty na zlepšenie fungovania triedy a školy, pričom do ich realizácie aktívne zapájajú aj samotných žiakov.
6. Nepedagogickí zamestnanci na našej škole majú možnosť podávať a realizovať svoje návrhy na zlepšenie fungovania školy.

Pôsobenie školy v komunite

1. Naša škola podporuje budovanie empatie a pozitívnych vzťahov medzi žiakmi navzájom, medzi žiakmi a učiteľmi, žiakmi, učiteľmi a vedením školy, ako aj medzi nepedagogickými zamestnancami.
2. Naša škola vytvára demokratický priestor pre otvorenú komunikáciu a informovanosť všetkých aktérov školy.
3. Naša škola umožňuje rodičom spolupodieľať sa na rozhodovaní v záležitostiach, ktoré súvisia s organizovaním života na škole a navštevovať priestory školy.
4. Naša škola sa podieľa na dôležitých momentoch verejného života, ktoré sú nadstranícke a neslúžia jednej politickej strane, a to napr. tak, že poskytuje priestory

pre samosprávu v čase volieb, po dohode zapožičia vnútorné alebo vonkajšie priestory školy, školský dvor a podobne.

5. Naša škola pomáha pri verejných aktivitách, ktoré majú masový charakter a konajú sa v čase mimo vyučovania, a to napr. športové aktivity, aktivity vzájomnej pomoci, osvetové a komunitné aktivity a podobne.
6. Naša škola sa usiluje o spoluprácu s inštitúciami, ktoré umožňujú žiakom spoznať život detí, dospelých, ale aj zvierat, ktoré potrebujú pomoc (napr. detské domovy, domovy seniorov, útulky pre zvieratá), podporuje komunitné zariadenia, ktoré majú verejnoprospešný charakter (napr. komunitná záhrada), má program pomoci núdzným a slabým (napr. doučovanie sociálne slabých detí, výroba hračiek pre deti v zahraničí) a podobne.
7. Naša škola podporuje environmentálne programy spojené so školou, napr. recyklácia, šetrenie vodou, zdravé stravovanie, zdravý životný štýl, bicyklové stojany a podobne.
8. Naša škola podporuje etnickú, jazykovú, náboženskú, sociálnu, kultúrnu a inú diverzitu, organizuje podujatia a projekty orientované na dialóg a spoznávanie menších a rozmanitosti a umožňuje medzigeneračný dialóg, toleranciu a odbúravanie sociálnych rozdielov či sociálnych bublín.
9. Aspoň raz ročne usporadúva naša škola výstavu alebo akciu v priestoroch školy, ktorá umožňuje návštevníkom spoznať zaujímavé obrazy, fotografie, príbehy či inštalácie z aktívnej činnosti žiakov školy.
10. Naša škola organizuje rôzne hudobné, dramatické, filmové alebo tanečné podujatia, ktoré sú určené nielen žiakom, ale aj širšej verejnosti a komunite okolo školy.
11. Naša škola organizuje verejné aktivity k míľnikom alebo aktuálnym udalostiam, ktoré sú dôležité z hľadiska ochrany a rozvoja slobody a demokracie, vyhlasuje a organizuje semináre, súťaže, program školského rozhlasu alebo školského časopisu, ktorý je zameraný na občianske témy a na prípravu ktorého sa tvorivo podieľajú aj žiaci školy.
12. Naša škola podporuje partnerstvá s inými školami na Slovensku a v zahraničí.
13. Naša škola oceňuje a pripomína si významné osobnosti spoločenského života, ktoré sú spojené so školou, obcou, mestom či regiónom, resp. s významnými udalosťami a prejavmi mimoriadnej občianskej odvahy, ľudskosti či významného spoločenského či komunitného dopadu.
14. Naša škola aktívne udržuje kontakty so svojimi úspešnými absolventmi. Systematicky organizuje návštevy, besedy a aktivity na podporu školy s účasťou absolventov aj súčasných generácií žiakov školy.

Návod na používanie nástroja, hodnotiaci škála aj bodové a textové vyhodnotenie sa nachádza v Prílohe č. 1 a 2. Horeuvedený *Index školskej participácie* je pre všetkých záujemcov v identickej podobe tiež permanentne dostupný online na webstránke Inštitútu pre aktívne občianstvo (www.ipao.sk).

11 odporúčaní pre (aktívne) školy

Odporúčanie č. 1: Využívanie Indexu školskej participácie

V záujme zefektívnenia verejných politík mládeže a aktívneho zapojenia sa detí a mládeže do rozhodovacích procesov školy odporúčame školám, aby sa čo najširší okruh aktérov školy, žiaci, rodičia, učitelia, riaditeľ, zástupca školy, nepedagogickí pracovníci - školník, kuchárky, upratovačky a pod., zapojili do anonymného vyplnenia *Indexu školskej participácie* a aby tak využili príležitosť zmapovať aktuálny stav miery participácie všetkých jej aktérov na jej demokratizačných procesoch, vytvorili lepšie podmienky pre aktívne zmeny a širšiu angažovanosť (nielen) žiakov v záležitostiach, ktoré sa ich týkajú, podporili neformálne fungovanie ŽŠR a boli otvorené názorom a podnetom všetkých jej aktérov.

Odporúčanie č. 2: Audit aktuálnej miery participácie s cieľom jej zvýšenia v procesoch spojených s vedením a každodenným fungovaním školy

V súvislosti so zvyšovaním miery participácie na základných a stredných školách je potrebné, aby školy v prvom rade tiež identifikovali procesy, ktoré majú potenciál byť participatívne, a prehodnotili aktuálnu mieru ich participatívnosti. Na základe takejto revízie je následne možné sústrediť sa na tie oblasti, v ktorých participácia nedosahuje želanú mieru. Revízia by mala byť vykonávaná na rôznych úrovniach, vrátane procesov na úrovni triedy, ročníka i celej školy. Je dôležité, aby revíziou prešli tiež procesy, pri ktorých dochádza k interakcii žiakov a učiteľov s nepedagogickými zamestnancami školy. Podobný princíp je možné uplatniť aj pri strategickom plánovaní vízie školy. Ako nástroj na počiatkové i priebežné samohodnotenie miery participatívnosti jednotlivých procesov môže slúžiť práve samohodnotiaci rámec, tzv. *Index školskej participácie*.

Vo všetkých prípadoch ide o dlhodobý proces, a preto je dôležité si vyhradiť **dostatok času na spoločné stretnutia a plánovanie** (napr. metodický deň, teambuilding). Prínosom je posilňovanie školskej komunity, ktoré môže byť spojené aj so zapojením rodičov, viac podnetov na zlepšovanie fungujúcich i vytváranie nových procesov a v neposlednom rade v dôsledku participácie aj silnejšia motivácia všetkých zapojených aktérov. Lídrom takéhoto procesu by pritom malo byť vedenie školy, avšak iniciátorom môže byť ktorýkoľvek aktér, napr. aktívny učiteľ či rodič.

Odporúčanie č. 3: Pretavenie dobrých nápadov do reálnej podoby

Je prirodzenou charakteristikou ľudskej psychiky, že pozitívne reaguje na úspechy jednotlivca či skupiny. Preto sa školám odporúča podporovať rozšírené participatívne procesy na škole, zapojiť rodiny svojich žiakov, ako aj nepedagogických pracovníkov do komunity školy, vypísať výzvy na podávanie realistických návrhov orientovaných na zlepšenie fungovania školy, triedy, školskej jedálne a pod., ale aj rozsiahlo diskutovať s rodinami a žiakmi, s pedagogickými a nepedagogickými pracovníkmi školy o spoločných

predstavách zmien k lepšiemu. Okrem porozumenia vzájomných predstáv a vízií má takýto postup tiež potenciál zhromaždiť dobré nápady a inšpiráciu, hľadať spoločné riešenia realizácie návrhov, ktoré budú vyhovovať všetkým, budovať kultúru spolupráce a tímového ducha, ktoré sú esenciou participácie. V neposlednom rade, pretavenie dobrých nápadov do ich reálnej podoby podporí pozitívnu klímu a radosť zo spoločného úspechu, ktorá má potenciál podnietiť ďalšie spoločné projekty.

Odporúčanie č. 4: Decentralizácia a efektívne delegovanie práce na školách medzi všetkými aktérmi

Súčasťou participácie je okrem obsahu aj forma, resp. nástroje, pomocou ktorých jednotliví aktéri vstupujú do diania na škole. Pomôckou, ktorá by viedla k zvyšovaniu miery participácie, by mohol byť súbor aktivít, ktoré dávajú možnosť vstupovať do jednotlivých procesov a ovplyvňovať ich aj z pozície učiteľa či žiaka, napr. pravidelná spätná väzba vedeniu školy. Vhodným prostriedkom je okrem toho efektívne rozdelenie a delegovanie práce medzi pedagogických i nepedagogických zamestnancov a žiakov v zmysle hesla „**Čo môže robiť žiak, nerobí učiteľ, čo môže robiť učiteľ, nerobí riaditeľ**“.

Výsledkom je odľahčenie učiteľov od aktivít, ktoré nemusia nevyhnutne vykonávať oni sami. Žiaci zároveň získavajú praktické skúsenosti a zručnosti v oblastiach, ktorým sa počas bežných hodín nemôžu venovať, napr. životné, komunikačné, organizačné či občianske zručnosti. Takáto zmena by mala byť súčasťou vízie školy, tzn. by mala byť jednoznačne podporovaná vedením školy, avšak v praktickej rovine môže byť aj vecou nastavenia si vzťahov so žiakmi zo strany jednotlivých aktívnych a inovatívnych učiteľov.

Zároveň môže pomôcť prepojenie s praxou prostredníctvom príkladov škôl na Slovensku i v zahraničí, kde sú uplatňované podobné princípy zamerané na zvyšovanie miery participácie. Takýmto prepojením pedagógovia i vedenie škôl získajú jednoznačnú predstavu o tom, ako by participácia v školskom prostredí mohla vyzeráť, inšpirujú sa, a zároveň odbúrajú prvotné bariéry spojené s neistotou či obavou zo zlyhania. Tento rozmer zavádzania zmien v školskom prostredí, vrátane dlhodobu otvorenej komunikácie, je pritom kľúčovým aspektom ich úspešnosti.

Odporúčanie č. 5: Participácia ako osvojovanie si hodnôt

Diskusia o hodnotách má v súčasnosti silnú politickú konotáciu, hovorí sa hlavne o hodnotových konfliktoch, často zredukovaných na niekoľko zjednodušených tém. Diskusia o hodnotách, ktoré spájajú a sú dôležité pre úspešné fungovanie v spoločnosti, prakticky chýba. Podobne je možné vnímať diskurz aj vo vzťahu k školám a vzdelávaniu v nich. Škola nie je vnímaná ako priestor, kde sú odovzdávané hodnoty, často sa stretávame s názorom, že hodnoty sa majú odovzdávať v rodine a škola je na odovzdávanie vedomostí. Pravdou však je, že hoci je vo vzdelávaní často deklarovaný „bezhodnotový“

charakter, ide o nesprávne pochopenie vzdelávania ako takého. V skutočnosti totiž dochádza k odovzdávaniu hodnôt, a to naprieč všetkými aktivitami, ktoré sa v škole dejú. Už preto, že sa vzdelávanie deje v školských kolektívoch, školy samotné predstavujú veľké skupiny, resp. organizácie, ktoré sú postavené na vlastnej skupinovej organizačnej kultúre, ktorej súčasťou nevyhnutne sú aj hodnoty, resp. hodnotové rebríčky. Tieto sú potom väčšinou v nevedomých a nevedomelých procesoch odovzdávané žiakom.

Práve v súvislosti so zavádzaním participatívnych procesov do školského prostredia by malo nastať uvedomenie si tohto **hodnotového rozmeru vzdelávania**, ktoré v škole prebieha. Zapojenie komplexných participatívnych procesov do školy umožňuje v prvom rade osvojenie kompetencií, ktoré sú nevyhnutné pre demokratické fungovanie spoločnosti. Zároveň však v týchto procesoch nastáva príležitosť pre posilnenie takých hodnôt, ako sú dôvera, solidarita, spolupatričnosť, vzájomný rešpekt a pod. Osvojovanie si takýchto hodnotových princípov potom vedie k tomu, že škola sa stáva pre deti a mladých ľudí viac ako len miestom, kde sa odovzdávajú vedomosti. Stáva sa miestom, kde sa stávajú plnohodnotnými ľuďmi, ktorí sa dokážu orientovať vo výzvach súčasného sveta. Škola takto naplňa svoj účel a pripravuje deti a mladých ľudí pre budúcnosť a pre spoločnosť, ktorá tieto hodnoty vyznáva.

Uvedomenie si tohto hodnotového rozmeru participatívneho procesu je dôležité ako v prípravnej fáze, tak aj v procese tvorby vízie či plánov rozvoja. Vzdelávacie inštitúcie sú v súčasnosti konfrontované s dramaticky sa meniacimi spoločenskými podmienkami (aj v dôsledku krízy spôsobenej pandemiou COVID 19). Najväčšou výzvou je pomenovať, ako a čím budú školy v životoch svojich žiakov. Ukazuje sa totiž, že doteraz rokmi zaužívané postupy jednoducho nepostačujú. **Len odovzdávanie vedomostí nestačí.** Nevyhnutné bude viac sa sústrediť na zručnosti, ktoré umožnia deťom a mladým byť pripravení na nepredvídateľné, či dokonca život ohrozujúce, situácie. Súčasťou tejto prípravy by preto mala byť aj hodnotová výbava, ktorá bude pre mladých **kompasom v neustále sa meniacom svete.**

Výber, resp. uvedomenie si, hodnotových princípov, na ktorých budú postavené participatívne procesy v škole, by preto mali byť súčasťou procesu prípravy zavádzania participatívnych procesov na škole. Aj v tejto príprave by mali byť zahrnutí všetci aktéri, na čele s vedením školy. Hodnotovo ukotvená participácia stanovuje nielen procesné pravidlá, ale nastavuje tiež mantinely obsahu participatívnych procesov. Umožní tiež lepšie identifikovanie oblastí, ako aj aktivít, pre všetkých aktérov školy, ktoré budú založené na participatívnych princípoch.

Je pritom nesmierne dôležité, aby si samotné vedenie uvedomilo svoju úlohu v tomto procese. Je potrebné, aby zaujalo aktívny postoj a prejavilo aktívny záujem – nepochopenie misie ŽŠR, negatívne naladenie voči jej činnosti, hraný záujem či nedôvera voči žiakom alebo koordinátorovi ŽŠR sú ľahko odhaliteľné. Na činnosť ŽŠR a jej kvalitu

pôsobia priam fatálne. Je dôležité uvedomiť si, že škola je živý organizmus a žiaci budú vo svojej činnosti úprimní a motivovaní len do takej miery, nakoľko tento prístup podvedome identifikujú aj na strane školy a jej vedenia, pedagógov či zriaďovateľa.

Odporúčanie č. 6: Participácia ako učenie sa zodpovednosti

Skúsenosti ukazujú, že zavedenie participatívnych procesov do školského prostredia prispieva k zlepšeniu klímy na škole, čo v konečnom dôsledku pozitívne ovplyvňuje výsledky tak školy, ako aj jej žiakov. Dôležité však je, aby sa k zavedeniu týchto procesov nepristupovalo formalisticky. Nevyhnutný je aktívny prístup všetkých aktérov na škole. Participatívne procesy nie sú samoúčelné. Naopak, sú príležitosťou (nielen) na osvojenie si kompetencií dôležitých pre život v občianskej spoločnosti. Deti a mladí ľudia majú príležitosť osvojiť si tiež zručnosti nevyhnutné pre budúci úspešný život samostatného a sebavedomého človeka. Participácia zároveň v tomto zmysle nie je len o prenesení rozhodovania na deti a mládež. Nie je to len nadobudnutie či prevzatie práv, ale ruka v ruku s tým ide aj množstvo povinností, ktorých uvedomenie a prijatie je práve u detí a mladých ľudí kľúčové pre úspešné naplnenie týchto procesov.

V tejto súvislosti odporúčame pristupovať k participácii na škole aj ako k procesu preberania zodpovednosti. Pritom vedomie zodpovednosti za svoje rozhodnutia, voči ostatným aktérom by si mali osvojiť všetci, ktorí do tohto procesu vstúpia, a to už od prvotných procesov kreovania žiackej školskej rady, cez následné konzultovania dôležitých tém, ktoré delegáti konzultujú so žiakmi, ktorých zastupujú, až po prijímanie rozhodnutí a hodnotenie ich realizácie. Vedomie moci („môžem rozhodovať o iných“, „zastupujem ostatných“) môže byť lákavé a bez dostatočnej kontroly zhora i zdola sa môže tento najlepší úmysel veľmi rýchlo zvrátiť. Výsledkom je potom buď strata kontroly nad týmito procesmi či, naopak, prílišná mocenská kontrola, ktorá z participácie vytvorí formálny prvok. Takéto skúsenosti s participáciou však môžu mať na mladých a ich ochotu participovať v budúcnosti deštruktívny vplyv.

Kľúčovým prvkom úspešnej participácie je z tohto pohľadu práve učenie sa zodpovednosti, **osvojovaniu si nových práv spolu s povinnosťami**, ako aj s potrebou uvedomovania si a zohľadňovania potrieb iných. Vysvetľovanie a uvedomovanie si vlastnej zodpovednosti by malo byť súčasťou reflexívnych procesov – tzn. zavedenie napr. prvkov spätnej väzby do všetkých krokov, ku všetkým prijatým rozhodnutiam. Ideálne v tomto prípade je mať pre zavedenie týchto procesov externého „coacha participácie“, ktorý umožní zrkadlenie, posúdenie či podporu pri zavádzaní participácie. Vhodnou pomôckou je potom tiež *index participácie*. Pre tento účel je vhodné osloviť skúsené organizácie, ktoré sa problematike venujú.

Príležitosť na to, aby sa mladí ľudia učili zodpovednosti, je v súčasnosti pomerne málo. Mnohí mladí sú takto bez prípravy hodení do života bez toho, aby dokázali prevziať zodpovednosť za seba, za svoj život či dokonca za druhých. Majú znalosti a zručnosti, no nevedia prijímať zodpovedné rozhodnutia, čo potom vedie k mnohým sklamaniam, ale i životným zlyhaniam. Škola je pritom ideálny priestor, kde je možnosť učenia sa zodpovednosti. Participácia je potom tou príležitosťou, ako sa zodpovednosti učiť. Ako sa naučiť byť samostatný, ale zároveň zodpovedný sa seba aj za iných, ako aj za dôsledky vlastného konania. Aké dôsledky môže mať moje konanie, a že to môžu byť aj dôsledky neželané. Je to zároveň príležitosť osvojovať si hodnotu solidarity, ktorá je kľúčová pre budúcu sociálnu súdržnosť každej spoločnosti, a to v dobrých i zlých časoch.

Odporúčanie č. 7: Zameranie sa okrem vzdelávacieho obsahu aj na metódy a formy výučby

Stav občianskeho vzdelávania na Slovensku, ako aj demokratickej, participatívnej a otvorenej školskej klímy, je **dlhodobó alarmujúci**, majúci negatívny dopad na kvalitu demokracie na Slovensku. Vzhľadom na to, že školopovinné deti a mladí ľudia sú budúcimi dospelými občanmi, úroveň ich občianskych zručností a kompetencií, poznatkov a vedomostí, hodnôt a postojov bude v budúcnosti hlavným faktorom kvality, stavu a udržateľnosti demokracie na Slovensku. Domnievame sa, že prostredie základnej a strednej školy, teda obdobia v živote dieťaťa a mladého človeka, v ktorom vo významnej miere dochádza k riadenému formovaniu názorov a náhľadov na svet okolo seba, má vysoký potenciál na reagovanie na negatívne spoločenské trendy, a zároveň jeho **zanedbanie predstavuje možné spoločenské riziko**. Dlhodobó pritom pozorujeme málo efektívny didaktický systém, ktorý kladie dôraz na memorovanie vedomostí na rozdiel od budovania kompetencií pre život v demokratickom a participatívnom prostredí, nedostatočnú angažovanosť žiakov v prostredí, v ktorom žijú, ako aj nízku úroveň participácie na fungovaní a rozvoji svojej školy.

V školskej komunite pritom prebieha dlhodobá diskusia o tom, či je dôležitejšie zameriavať sa na vzdelávací obsah, ktorý žiakom buduje potrebné vedomosti, alebo na metódy a prostriedky, resp. formy, akými žiakom želané informácie, hodnoty a postoje odovzdávame v najlepšej nádeji, že ich po nás prevezmú a sami si ich internalizujú. Napriek inovačným trendom, ktoré presadzujú upustenie od budovania vedomostí a zameranie sa na rozvoj hodnôt, postojov a akcieschopnosti, zostáva tradičným a rozšírenejším spôsobom výučby formálny a frontálny výklad od učiteľa k žiakom.

Ideálnym modelom by pritom mohla byť ich **kombinácia, ktorá efektívne prepojí** 3 piliere učenia sa prostredníctvom 3 didaktických prístupov. Práve ich kombinácia pritom môže byť **klúčom k trvalo udržateľnému a vyváženému spôsobu budovania vedomostí** potrebných na žiacku participáciu (napr. vedomosti o kompetenciách

klúčových inštitúcií štátu, ale aj ŽŠR), **zručností** (napr. schopnosť vytvoriť konštruktívny návrh alebo schopnosť argumentovať) a **hodnôt** (napr. presvedčenie, že participácia je dôležitá). Tento model možno zobrazíť aj nasledovne:

1. Integrácia všetkých troch dimenzií procesu učenia:

- *zručnosti a kompetencie,*
- *poznatky a informácie,*
- *hodnoty a postoje.*

2. Kombinácia 3 didaktických prístupov:

- *učenie "pre" demokraciu,*
- *učenie "v" demokratickom prostredí školy,*
- *učenie "o" demokracii.*

Domnievame sa pritom, že všetky tieto princípy môžu **zmysluplne fungovať a dosahovať pozitívnu zmenu iba v prípade, ak sú v prostredí školy uplatňované súčasne**. To znamená, že učenie sa "o" demokracii nedokáže zo žiakov a žiačok vychovať demokraticky zmýšľajúcich občanov, ak sa nerealizuje "v" demokratickom prostredí školy a s cieľom učenia sa "pre" život v demokracii. Je pritom dôležité poznamenať, že hoci za najkľúčovejšie v procese pozitívnej zmeny považujeme hodnoty a postoje žiakov a žiačok, ktoré sú celkovým cieľom nášho snaženia, ich zmena je až konečným "štádiom", resp. výsledkom, kvalitného a efektívneho výchovno-vzdelávacieho procesu dlhodobého založeného na všetkých horeuvedených princípoch.

Odporúčame preto školám a pedagógom, ktorí majú ambíciu svojich žiakov viesť k životu v participatívnej komunite školy, obce, mesta, a v konečnom dôsledku aj celej krajiny, aby sa okrem vzdelávacieho obsahu prostredníctvom neformálnejších, zážitkových a interaktívnych metód zamerali aj na výchovno-vzdelávacie metódy a formy interakcie so žiakmi. Neznamená to pritom, že by mali od kvality obsahu upustiť, práve naopak – všetky 3 dimenzie je možné efektívne vzájomne prepájať a učiť tak uspokojivejšie pre pedagógov aj žiakov na základných aj stredných školách.

Odporúčanie č. 8: Zapojenie rodiny do života školy

Ako už bolo spomenuté, významnou súčasťou komunity školy sú aj samotné rodiny žiakov. Napriek tomu, že sú väčšinou zaneprázdnení pracovnými či rodinnými povinnosťami, nemajú čas či dokonca záujem zúčastňovať sa na školských aktivitách, a tým podporiť svoje dieťa v snahe, ktorú na pôde školy vykonáva, sú pre školu a jej pedagógov tými najprirodzenejšími partnermi vo výchove a vzdelávaní dieťaťa na ZŠ a SŠ.

Rodina tvorí v prostredí domova žiakom ten najpevnejší hodnotový a postojový základ, ktorý žiaci prirodzene reflektujú aj v školskom prostredí. Rovnako tiež školské

náhľady sú reflektované späť domov, avšak v menšej intenzite, nakoľko školské prostredie je pre deti a mladých ľudí veľakrát prioritne až druhoradým. Zatiaľ, čo rodina je tradične vnímaná ako priestor pre budovanie hodnotových základov, škola je, naopak, často považovaná za prostredie, ktoré má žiakom budovať iba, resp. primárne, vedomosti. Nie je tomu však tak a bolo by zbytočným ukrátením samotného dieťaťa, keby tieto dva „svety“ neboli prepojené a nespolupracovali by navzájom. Ešte väčšie napätie u dieťaťa vytvára prípadný hodnotový konflikt medzi rodinou a školou. Navyše, pokiaľ je v záujme školy poskytnúť žiakovi všetku možnú podporu smerujúcu k jeho plnohodnotnému vývoju ako človeka a občana, je na mieste na tejto misii spolupracovať aj s rodinou. Prepojenosť svetov súčasnosti ukázala aj pandémia v súvislosti s vírusom COVID-19, ktorá zo škôl a rodičov spravila de facto zo dňa na deň partnerov na ceste za vzdelaním žiakov. **Tam, kde spolupráca nefunguje, trpí primárne žiak samotný.**

Odporúčame preto školám, aby nezabúdali na rodiny svojich žiakov a zahŕňali ich do školských aktivít – okrem toho, že tým prispievajú k satisfakcii a podpore svojich žiakov zo strany rodiny, tiež s rodičmi budujú vzťah založený na dôvere a partnerskej spolupráci. V neposlednom rade ich tiež môžu prostredníctvom bežných, či na rodičov orientovaných, podujatí edukovať v témach, ktoré považujú za vzájomne dôležité. Napríklad, niektoré školy realizujú večerné vzdelávacie workshopy pre rodičov „svojich“ detí na rôzne témy (napr. kritické myslenie, inklúzia a pod.), realizujú komunitné aktivity, na ktoré pozývajú rodičov (napr. príprava vlastnej školskej záhrady) či organizujú rodičovské združenia v neformálnej atmosfére pri káve a koláči.

Pre žiakov, u ktorých budujeme kompetencie k participácii na živote školy, je mimoriadne dôležité vidieť vzor nielen v učiteľoch, ale aj v rodičoch tak, aby pochopili, že škola je prostredie, v ktorom sa oplatí byť aj nad rámec povinného školského rozvrhu a že aj malými spoločnými krokmi si môžeme prostredie, v ktorom žijeme, spríjemniť. Takáto skúsenosť má následne možnosť prerásť v presvedčenie na úrovni komunity obce, mesta, štátu či Európskej únie. **Participácia je totiž SPOLUpráca, SPOLUžitie a SPOLUrozhodovanie** – a nezahrnúť do nich rodinné prostredie by bol nevyužitý potenciál v prospech žiakov samotných.

Odporúčanie č. 9: Tvorba školských vzdelávacích programov (ŠkVP) za účelom zviditeľnenia jedinečnosti školy a posilnenia občianskeho vzdelávania

V intenciách zvyšovania žiackej školskej participácie, rozvíjania a formovania participatívnych a spolurozhodovacích kompetencií žiakov školy odporúčame školám sústrediť sa na tri kľúčové povinné súčasti školského vzdelávacieho programu, ktoré kladú dôraz na žiaka a ktoré môžu v prípade záujmu o podporu a rozvoj participatívneho a otvoreného školského prostredia obsahovať niektoré z nasledovných výchovno-vzdelávacích priorít s dôrazom na hodnoty, postoje a akcieschopnosť žiaka:

1. **Profil školy (vília):** dôraz na naplnenie požiadavky dnešnej doby na aktívneho a participujúceho občana, na vytvorenie participatívneho prostredia na škole, podporu funkčnosti a aktívnej participácie ŽŠR na chode školy, posilnenie postavenia koordinátora ŽŠR, otvorenosť školy k žiackej angažovanosti sa vo veciach, ktoré sa ich týkajú, aktívnu podporu vedenia a celého pedagogického a nepedagogického personálu v oblasti formovania participatívnych a spolurozhodovacích kompetencií žiakov, zvýšená orientácia na praktické občianske vzdelávanie žiakov, vytváranie čo najviac príležitostí na ich uplatňovanie v prostredí školy, poskytnutie reálnej možnosti spolurozhodovať a aktívne sa angažovať vo veciach verejných.
2. **Profil absolventa školy:** orientácia na zásadnú zmenu postavenia žiaka a jeho právo na spoluúčasť. Žiak už nie je iba pasívny pozorovateľ zmien v jeho živote, ale podieľa sa na rozhodovaní vo všetkých oblastiach jeho života doma, v škole, v regióne. Je potrebné zdôrazniť, že ide o právo každého dieťaťa vyjadriť svoj názor, myšlienky, predstavy, že tento princíp zabezpečuje, aby sa dieťa mohlo slobodne vyjadrovať k všetkým záležitostiam, ktoré sa ho týkajú, že názorom detí sa musí venovať primeraná pozornosť, zodpovedajúca ich veku a úrovni, že dieťaťu sa musí poskytnúť možnosť, aby bolo vypočuté, pretože právo na účasť umožňuje jeho aktívnu spoluúčasť pri riešení otázok, týkajúcich sa jeho života.
3. **Rámcové učebné plány a vzdelávacie štandardy:** posilnenie hodinových dotácií v relevantných vyučovacích predmetoch, a to najmä v občianskej náuke a etickej výchove, zameranie sa na prierezovú tému Osobnostný a sociálny rozvoj na úrovni samostatného predmetu s multidimenzionálnym presahom na vyučovací a mimovyučovací proces, posilnenie významu triednických hodín.

Odporúčanie č. 10: Jednoznačná komunikácia dôležitosti a prínosu participácie pre žiakov a školskú komunitu

Nakoľko ide o inovatívnu oblasť a metódu vzdelávania na ZŠ a SŠ, prínos, výhody a dôležitosť zavádzania participatívnych mechanizmov do práce žiakov v školskom prostredí zatiaľ nie je jednoznačne pomenovaná a internalizovaná ako zo strany ako rodín žiakov, tak ani zo strany celej školskej komunity. Rovnako, samotný pojem „participácia“ ako cudzie slovo pôsobí relatívne abstraktne bez navodenia konkrétnejšej predstavy, o čo sa jedná, čo sa v takomto type aktivít bude od žiakov očakávať, aká bude časová a finančná náročnosť aktivít a pod. Mnohé rodiny, prirodzene, uprednostnia záujmové aktivity a krúžkovú činnosť, ktorá jednoznačne rozvíja niektorú z cieľových zručností alebo vedomostí žiaka. U ostatných členov školskej komunity zas možno očakávať prvotné obavy z neznámeho či nechotu zapojiť sa do niečoho, čo nie je povinné.

Ide o prirodzenú ľudskú reakciu, preto školám, ktoré s participáciou začínajú, odporúčame realizovať najprv menšie participatívne školské projekty a nenechať sa pritom

odradiť sprvu menšou účasťou žiakov a školskej komunity. Rovnako odporúčame pred a po každom zrealizovanom projekte, ale aj po stanovení si participácie ako školskej priority, jednoduchou a prístupnou cestou informovať školskú verejnosť o dôvodoch jej zavedenia v škole, o veľmi konkrétnych a praktických príkladoch, ako taká „participácia“ vyzerá a prebieha, o výhodách, ktoré žiakom i celej škole prinesie a o tom, čo je potrebné na zapojenie sa do participatívneho školského projektu. Odporúčame pritom tiež minimalizovať požiadavky na participantov, aby ich prípadne neodradili od zamýšľanej či zvažovanej účasti na aktivite. Po jej realizácii odporúčame vyzdvihnúť zúčastnených, poďakovať im a podporiť nových žiakov, rodičov či pedagógov, aby sa nabudúce pridali.

V prípade spolupráce s mimovládnyimi neziskovými organizáciami, samosprávnymi orgánmi a podobne odporúčame tiež stanoviť si spoločnú komunikačnú stratégiu, ktorá bude prínos spolupráce jednoduchým a praktickým spôsobom objasňovať verejnosti i zúčastneným. Je v záujme všetkých zapojených organizácií, aby boli ich aktivity vnímané pozitívne a s porozumením cieľových skupín.

Odporúčanie č. 11: Komplexný a systematický rozvoj občiansky aktívnej, participatívnej a angažovanej školskej komunity

Vedeniu škôl, súčasťou vízie ktorého je podpora participatívnej a občiansky aktívnej školskej komunity, odporúčame pristupovať k zavádzaniu nových opatrení a inšpirácii jednotlivých členov školskej komunity systematicky a komplexne. Môže pritom využiť nasledovné opatrenia, resp. ich kombináciu, a to v závislosti od vlastných kapacít a možností. Samozrejme, odporúčame uplatniť čo najviac z nich. Konkrétne ide o:

- a) Podporovať **koordinátorov ŽŠR a všetkých kľúčových aktérov školy** v ich snahe meniť a vytvárať prostredie otvorené participácii.
- b) Činnosťou ŽŠR rozvíjať občianske kompetencie žiakov v prostredí školy.
- c) Venovať pozornosť osвете a vzdelávaniu kľúčových aktérov, súčasťou ktorých sú aj samotní žiaci škôl.
- d) Umožňovať a zabezpečovať účasť učiteľov a žiakov na odborných metodických podujatiach zameraných na aktívne fungovanie ŽŠR, na odovzdávanie v praxi školy overených konkrétnych skúseností v oblasti vytvárania demokratickej a deťom otvorenej klímy školy, na výmenu skúseností a dobrých príkladov spolupráce v rámci školy, ale aj za jej hranicami.
- e) Podporovať zapájanie sa školy do projektov, ktoré sú orientované na žiacku, resp. občiansku, participáciu.
- f) Umožňovať a podporovať tvorbu vlastných projektov školy za spoluúčasti žiakov a ich rodín, ktoré sú zamerané na demokratické zmeny klímy školy.
- g) Vytvárať pre deti a mladých ľudí dostatok príležitostí aktívne sa podieľať a angažovať vo veciach, ktoré sa ich bytostne týkajú. Môže ísť o dobrovoľnícku činnosť, rozvoj umeleckých prejavov kritického myslenia a občianstva či

skupinovú činnosť žiakov. Je pritom dôležité pomôcť žiakom vybrať zameranie svojej činnosti a najvhodnejší spôsob jeho realizácie podľa toho, čo ich skutočne zaujíma, aby sa participácia aj takýmto spôsobom nestala formalitou či povinnosťou. Zabúdať nesmieme ani na žiakov z ohrozených či vylúčených skupín obyvateľstva vo všetkých regiónoch Slovenska.

- h) Orientovať projektovú činnosť školy na participáciu s partnerskými školami, ale aj s miestnou samosprávou či mimovládnyimi organizáciami. Každý zo subjektov má jedinečný potenciál, ich kombináciou je možné **využiť ho na maximum**.
- i) Zamerať sa vo vzdelávacej oblasti, ako aj v projektovej činnosti, na výmenu cenných vzájomných dobrých skúseností z praxe škôl.
- j) Neizolovať sa v zaužívaných školských aktivitách, ale **otvárať sa novým spoločenským a komunitným výzvam** a možnostiam.
- k) Nesúťažiť o to, kto je lepší, ale spolupracovať na tom, aby sme boli spolu dobrí.

Príklady dobrej (a zlej) praxe

Skúseností s participáciou a jej rôznorodými podobami na školách sú stovky na Slovensku i v zahraničí. Či s participáciou na škole začíname alebo sme už prešli kus cesty, zdieľanie a porovnávanie skúseností, ako aj spoznávanie nových prístupov k podobnej situácii, ako je tá naša, je trvalým zdrojom inšpirácie. Môže pritom ísť o príklady úspešné aj neúspešné – v žiadnom prípade sa nimi netreba nechať odradiť, ale, práve naopak, systematicky vyhľadávať podobnosti s našou situáciou, analyzovať ich, nebáť sa experimentovať a vnímať participáciu ako **proces, ktorý je už sám osebe naším cieľom a spoločným komunitným výsledkom, na ktorý môžeme byť právom hrdí**. Pre inšpiráciu preto spomenieme niekoľko prípadových štúdií **z domáceho aj zahraničného prostredia**. Tieto príklady možno využiť pri stimulovaní diskusie k možným programom participácie a občianskej angažovanosti na školách samotných, ale aj v prepájaní školy s komunitou a inštitúciami okolo školy.

Program OPAL: zaangažovanie detí do vlastnej hry počas prestávok

Britský program OPAL (orig. *Outdoor Play and Learning*, slov. *Hranie a učenie sa vonku*) sa realizuje asi na 200 základných školách vo Veľkej Británii, ale prenikol aj za hranice a skúšobne sa realizuje na niektorých školách v Kanade, Austrálii a na Novom Zélande. Jeho základným princípom je, že na ZŠ má byť pravidelne realizovaná hra žiakov, a to v rozsahu približne 20% času stráveného v škole, že sa má odohrávať vo vonkajších priestoroch školy, resp. na upravenom školskom dvore, a že má ísť o spontánnu aktivitu detí. Jej obsah nie je riadený dospelými. Žiaci majú k dispozícii množstvo bežných a finančne nenáročných predmetov – piesok, vedrá, laná, látky a pod., ale nik im neurčuje, ako a kedy majú tieto materiály používať. Dospelí, tzn. učitelia, školskí pracovníci alebo dobrovoľníci z radov rodičov alebo priaznivcov školy, z diaľky sledujú hru, ale nijako do nej nezasahujú ani sa na nej nepodieľajú a zasiahli by len v prípade, že by hrozilo zranenie žiakov. Žiaci sa na dvor, kde sa môžu hrať, dostávajú počas prestávok, pričom jedna z prestávok je výrazne dlhšia. Po ukončení hrania si žiaci naspäť na určené miesto odložia a upracú náradie, s ktorým sa hrali. Na dvore sa hrajú naraz všetci žiaci z rôznych ročníkov zo všetkých tried menšej školy, t.j. niekoľko sto detí, na ktorých počas prestávky dozerajú tzv. hroví asistenti, t.j. poverený a vyškolený personál v počte cca 1 dospelý na každých 30 žiakov. Cieľom takéhoto prístupu je, aby **žiaci zažili spontánnu rozvíjajúcu hru, za ktorej obsah nesú sami zodpovednosť**. Žiaci rozvíjajú vlastnú kreativitu, účinne relaxujú, zvyšujú si výdrž a schopnosť dokončovať začatú činnosť, fyzicky sa rozvíjajú, učia sa kooperovať, porozumieť plánovaniu, zvládať priestor, ale aj preberať zodpovednosť za riešenie konfliktov. Podľa dlhodobých výskumov za posledných 12 rokov realizácie programu sa u žiakov prejavuje vyššie sústredenie po každej takejto prestávke, v školách poklesla potreba opatrení zameraných na disciplínu žiakov o 80% a o 90% poklesla potreba učiteľského riadenia pri organizovaní programu počas prestávok.

Program FAME: vťahnutie rodiny do školských programov

Program FAME (orig. *Family & Community Engagement*, slov. *Zaangažovanie rodiny a komunity*), ktorý je zameraný na zaangažovanie rodičov a rodín do školských aktivít, sa už niekoľko rokov realizuje v rámci sústavy ZŠ a SŠ školskom okrese Alien School District v Houstone, Texas, USA. Školy majú, v porovnaní so sústavou verejných škôl, relatívne nezávislú pozíciu, vo väčšej miere kontrolujú vlastné financovanie, kurikulá, ako aj vzdelávacie a výchovné postupy. V tomto programe jeho organizátori považujú za kľúčovú spoluprácu s rodinami, ich motivovanie, zaangažovanie a participáciu na školských a mimoškolských programoch. Zdôrazňujú, že na rozdiel od minulosti, keď pracovali hlavne s rodičmi, teraz **dôraz je kladený na spoluprácu nielen s rodičmi, ale s celými rodinami**. Ide pritom o dôležitý moment, ktorý môže byť pre podporu žiackej školskej participácie veľkou inšpiráciou aj u nás. Tam, kde sa školám darí vťahovať rodiny do programu, realizátori konštatujú lepší prospech žiakov, menšie predčasné ukončovanie školskej dochádzky, väčší záujem o presnejšiu diagnostiku výkonu a umiestňovanie žiakov do im primeraných školských programov, lepší postup do vyšších úrovní vzdelávania na nadväzujúcich školách či menšie výchovné problémy.

Participáciu rodičov program zabezpečuje, napríklad, prostredníctvom:

- Príprava uvítacích programov, ktoré majú za úlohu dosiahnuť, aby sa rodiny, hlavne tie z iného kultúrneho zázemia, cítili vítaní.
- Zaangažovanie rodičov prostredníctvom dobrovoľníckych programov pre rodičov, športových hodín pre rodiny na pôde školy, kurzov zdravej výživy a životosprávy pre rodiny či kurzy rodičovstva na pôde školy.
- Informovanie rodičov o všetkom, čo súvisí s ich deťmi a školou, prostredníctvom večerných otvorených hodín, ale aj aplikácie, pomocou ktorej sú rodič a učiteľ v priebežnom každodennom kontakte cez mobil.
- Posilnenie kompetencií rodičov cez špecifické večerné kurzy a vzdelávacie programy pre rodičov, špecificky rodičov pochádzajúcich z menšinového prostredia.

Program Partneri v učení: využívanie expertov z komunity v učebnom procese

Na Crellin Elementary School v Oaklande, Maryland, USA, sa rozhodli, že školské kurikulum obohatia o témy, ktoré na vysokej úrovni nedokáže podať nik tak, ako miestni experti, ktorí sú z praxe a žijú v komunite, kde pôsobí škola. Školu navštevuje napríklad geofyzik z miestnej firmy Union Carbide Corp., ktorý so žiakmi vypočítal, ako musia byť postavené slnečné hodiny a na príklade pohybu Zeme a Slnka vysvetľuje rôzne matematické princípy a fyzikálne úkazy. Biologička zas žiakom prostredníctvom pokusov na školskom pozemku vysvetľuje životný cyklus rastlín. Niektorí experti prichádzajú ako dobrovoľníci, lebo ich tento prístup školy fascinuje. Experti slúžia aj ako rolový model pre

žiakov, ktorí cez nich vidia, čo je veda, ako vyzerá výskumné poznávanie skutočnosti a čo sa dá dosiahnuť poctivou prácou v jednotlivých oblastiach.

Participácia v slovenských školách

Príklady dobrej a úspešnej praxe v oblasti participatívneho prostredia sa bezpochyby nachádzajú aj na Slovensku. Za všetky uvádzame napr. Školu u Filipa v Banskej Bystrici a Školu FELIX v Bratislave, ktoré ako vo vyučovacom procese, tak i vo voľnočasových aktivitách dbajú na zapájanie žiakov do života v škole, podporu slobody a s ňou spojenú zodpovednosť žiakov za vzdelávací proces aj prostredie školy, tvorbu otvoreného, bezpečného a demokratického prostredia a klímy školy, ale aj na implementáciu zážitkového, kooperatívneho a aktívneho učenia.

Celkovo môžeme na slovenských školách nájsť množstvo príkladov dobrej praxe, ktoré **participáciu systémovo podnecujú** a medzi ktoré samotní pedagógovia a koordinátori ŽŠR zaraďujú najmä:

- Ochotných, otvorených a odvážnych ľudí, ktorí majú čas a motiváciu meniť nefunkčné a zastarané postupy smerom k priateľskej a rovnoprávnej klíme školy.
- Vzťah medzi riaditeľmi, učiteľmi, žiakmi a aj ich rodičmi, ktorý je postavený na kvalitnej komunikácii a vízii spoločného cieľa.
- Pocit bezpečia tvorený rovnocenným prístupom k všetkým členom školskej komunity, vďaka čomu budú tvorivosť, entuziazmus a konštruktívna kritika nositeľmi zmeny.
- Dostatočný priestor pre nápady, plány a spoločné stretnutia.
- Realizácia podujatí na školách na zlepšenie klímy v škole, do ktorých sa zapájajú žiaci, riaditeľ i učitelia.
- Dlhodobé projekty so zapojením celej školy (napr. prostredníctvom dotazníkov), napr. vznik školského časopisu, premena priestorov školy, starostlivosť o zeleň alebo renovácia spoločenských priestorov.
- Podpora samostatného myslenia v zmysle presvedčenia, že každý je súčasťou sveta ku ktorému neodmysliteľne patrí politika a na každom názore a hlase záleží.
- Spolupráca a diskusia pri vytváraní školského prostredia namiesto vykonávania predstáv jednotlivca.

Naopak, hlavnou **prekážkou, ktorá bráni prejavom alebo rozvoju participatívneho školského prostredia**, je nejasná vízia a misia školy alebo vízia a misia nastavená direktívne jedným človekom, pričom ostatní členovia školskej komunity ju napíňajú bez možnosti účasti na jej kreovaní či úprave. Pedagógovia a koordinátori ŽŠR po celom Slovensku takúto situáciu pomenávajú nasledovne:

- Dlhodobu zaužívané postupy bez ich pravidelnej revízie či vhodnej úpravy, ktoré už nemusia spĺňať nároky dnešnej doby.
- Rozčlenenie komunity školy a súperenie, ktoré vytvára nevhodný pocit nedôvery a straty motivácie.
- Pasivita všetkých členov školskej komunity a vedenia školy, čo bráni úspechu. Priestor, kde sa ľudia nezaujímajú o názor a postoje ostatných, a tak nemôže byť základom pre úspešnú a udržateľnú zmenu.
- Nedostatok času na strane pedagógov na realizáciu všetkých zamýšľaných participatívnych aktivít a s nimi spojených stretnutí. Participácia sa tak deje vo „voľnom čase“ alebo na úkor vyučovania.
- Nedostatočné organizovanie teambuildingov, ktoré sú dôležité pre schopnosť kolektívu spolupracovať a komunikovať.
- Nízka atraktivnosť učiteľského povolania. Dlhodobá potreba prilákania aktívnych a odvážnych ľudí do školstva, napríklad pomocou zviditeľnenia školy a zdôraznením dôležitosti učiteľského povolania a poslania.
- Hľadanie dôvodov „prečo nie“ namiesto „prečo áno“, ktoré bráni úplnému rozvinutiu potenciálu participatívnej klímy.

Všetky tieto **prekážky sú však zároveň príležitosťami** na zlepšenie a inšpiráciu v oblastiach, na ktoré je potrebné mimoriadne dbať a priebežne vyhodnocovať.

Namiesto záveru: žiacka participácia ako zrkadlo spoločnosti

Existuje nespočetné množstvo spôsobov, metód a príkladov dobrej praxe, ktoré nám môžu pomôcť pri podpore a rozvoji participácie žiakov v školskom prostredí a angažovaní celej školskej i mimoškolskej komunity. V rámci projektu s názvom „*Tvorba mechanizmov participácie detí a mládeže na rozhodovacích procesoch školy a tvorbe verejných politík mládeže*“ bolo naším cieľom, v spolupráci s partnermi, Nadáciou otvorenej spoločnosti-Open Society Foundation a Radou mládeže Slovenska, sprostredkovať čo najväčšie a najpestrejšie spektrum tých, ktoré vnímame ako užitočné pre kontext a situáciu slovenských škôl, a to tak, aby ich inštitúcie verejnej správy, ale aj školy samotné, dokázali implementovať čo najjednoduchšie a najprirodzenejšie do svojich bežných vnútorných procesov, a to, napríklad, hneď zajtra.

Avšak to, či bude tento proces komplexne zrealizovaný a úspešný závisí iba od nás samotných – od jednotlivých učiteľov, riaditeľov, rodičov, úradníkov, metodikov, zástupcov mimovládnych organizácií a pod., ktorí budú súčasťou tohto dlhodobého a zložitého procesu spolupráce, spoluúčasti a spolurozhodovania. Ak budeme úspešní, žiaci i celá spoločnosť bude z výsledku benefitovať, ak nie, utrpí tým minimálne súčasná generácia žiakov, ale aj kvalita demokracie na Slovensku. Úroveň starostlivosti o najzraniteľnejších je zrkadlom celej spoločnosti – inak tomu nie je ani vo vzdelávaní.

Naším pretrvávajúcim cieľom preto bude, v spolupráci s partnermi, pokračovať vo vytváraní priaznivých podmienok pre žiacku školskú participáciu a pre inšpiráciu stále ďalších a ďalších silných lídrov v školskom aj podpornom prostredí, ktorí budú jej nositeľmi tam, kde nie vždy dosiahneme – do jednotlivých rodín, tried, škôl, komunít a regiónov. Pretože naším mottom je: „*Dobre fungujúca škola je taká, kde sú hlava, srdce, oči, uši, ruky, nohy všetkých jej aktérov otvorené myslieť, cítiť, vidieť, počúvať, konať a spolupracovať v záujme pozitívnych zmien.*“

Zoznam použitej literatúry

Čavojská, K. 2019. *Úroveň žiackej participácie v škole prostredníctvom žiackej školskej rady. Správa z výskumu, vstup do hlavnej analýzy.* 27 s. Dokument vypracovaný v rámci projektu „Tvorba mechanizmov participácie detí a mládeže na rozhodovacích procesoch školy a tvorbe verejných politík mládeže“.

Harausová, H. 2011. *Ako aktivizujúco vyučovať odborné predmety.* Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum. Dostupné na: https://mpc-edu.sk/sites/default/files/publikacie/harausova_h._ako_aktivizujuco_vyucovat_odborne_predmety.pdf

Inštitút pre aktívne občianstvo. 2019. *30 rokov po: Takmer 44% detí a mladých ľudí na Slovensku neverí, že na ich názore záleží.* Dostupné na: <https://ipao.sk/vyskum/mladi-ludia-neveria-ze-na-ich-nazore-zalezi/>

Inštitút pre aktívne občianstvo. 2020. *Participácia v prostredí školy ako nástroj výchovy k demokratickému občianstvu. Aktuálny stav a výzvy do budúcnosti.* 45 s. Dokument vypracovaný v rámci projektu „Tvorba mechanizmov participácie detí a mládeže na rozhodovacích procesoch školy a tvorbe verejných politík mládeže“.

Rada mládeže Slovenska. 2018. *Politická participácia mládeže v krajinách V4.* Dostupné na: <https://mladez.sk/2018/12/17/politicka-participacia-mladeze-v-krajinach-v4/>

Rada mládeže Slovenska. 2019. *Prieskum o mladých a médiách.* Dostupné na: <https://mladez.sk/2019/03/28/prieskum-o-mladych-a-mediach/>

Turek, I. 2005. *Inovácie v didaktike.* Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum.

Turek, I. 2014. *Didaktika.* Bratislava: Wolters Kluwer. Edícia ŠKOLA.

Young, M. R. 2002. *Experiential Learning = Hands-On + Minds-On,* In: Marketing Education Review, č. 12, Vydanie 1. 2002. s. 44 – 54.

Zelina, M., Zelinová, M. 1990. *Rozvoj tvorivosti detí a mládeže.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Žiaran, P. *Vyučovanie podnikateľskej etiky pomocou metódy zážitkového učenia.* Ekonomická univerzita v Bratislave. Dostupné na: <http://semafor.euke.sk/zbornik2007/pdf/ziaran2.pdf>

Príloha č. 1

Návod (metodická inštrukcia) k Indexu školskej participácie

Milí žiaci, rodičia, učители, riaditelia základných a stredných škôl,

súčasťou projektu *Tvorba mechanizmov participácie detí a mládeže na rozhodovacích procesoch školy a tvorbe verejných politík mládeže* je vytvorenie Indexu školskej participácie ako samohodnotiaceho rámca školy, v ktorom sme zadefinovali kritériá a merateľné ukazovatele tak, aby umožňovali posúdiť mieru, formy, ako aj vývojové zmeny participatívnych procesov na vašej škole. Cieľom autoevaluácie je poskytnúť príležitosť všetkým aktérom vašej školy (riaditeľ, zástupca riaditeľa, učители, žiaci, rodičia, nepedagogickí pracovníci) zhodnotiť kvalitu svojej školy z pohľadu jej participácie na otvorenom a demokratickom spôsobe života vašej školskej komunity. Váš pohľad, názor a námety sú veľmi dôležitou súčasťou celkovej atmosféry na vašej škole.

Index obsahuje tri oblasti participatívnosti Vašej školy:

- A. fungovanie žiackej školskej rady,
- B. demokracia školskej komunity,
- C. a pôsobenie školy v komunite.

V rámci každej z týchto oblastí sme vybrali niekoľko najdôležitejších prejavov. V častiach A, B, C preto jednotlivé tvrdenia označte jednou z možností na tejto škále:

- 1/ **Zatiaľ nie** znamená „na tomto sme ešte nezačali pracovať“,
- 2/ **Čiastočne spĺňame** znamená „na tomto sme už začali pracovať, ale zatiaľ sme sa nedostali veľmi ďaleko“,
- 3/ **Väčšinou spĺňame** znamená „v tejto oblasti sme už dosiahli významný pokrok, ale stále je čo zlepšovať“,
- 4/ **Celkom spĺňame** znamená „v tejto oblasti sme úspešní, podarilo sa nám ju plne dosiahnuť“,
- 5/ **Nie som si istý/á** znamená „nemám dost informácií, aby som mohol/la vyhodnotiť túto oblasť“,
- 6/ **Netýka sa** znamená „toto sa netýka našej školy“.

Nasledujúci test je samohodnotiacim nástrojom pre lepšie spoznanie úrovne participatívnosti vašej školy. Jeho výsledky nie sú zaznamenávané, zbierané ani vyhodnocované nikým iným okrem vás, resp. vašej školy. Odpovedajte preto na jednotlivé otázky čo najúprimnejšie a najpresnejšie. Vďaka vyplneniu tohto testu budete môcť:

- a) vyhodnotiť mieru participácie na vašej škole,
- b) uvedomiť si mieru participácie všetkých aktérov školy, vrátane vašej,

- c) premyslieť vašu osobnú angažovanosť na zmenách a v záležitostiach, ktoré sa týkajú vás a vašej školy,
- d) rozšíriť podmienky participácie rodičov v realizácii ich vlastných návrhov a nápadov na zlepšenie fungovania triedy a školy,
- e) podporiť možnosť podávať návrhy aj nepedagogickým pracovníkom a spolupodieľať sa na realizácii návrhov zameraných na zlepšenie fungovania vašej školy.

Zapisujte si svoje odpovede na jednotlivé otázky, na konci testu sa dozviete, čo z nich pre vašu školu vyplýva a kde na škále participatívnosti sa nachádza. Test môžete kedykoľvek opakovať, a to online z pohodlia vášho domova i zo školy. V prípade, že s niektorými z vašich odpovedí nie ste spokojní, vnímajte ich ako inšpiráciu a príležitosť pre ďalšie skvalitnenie činnosti vašej ŽŠR či zvýšenie otvorenosti klímy na vašej škole. V prípade, že hľadáte ďalšiu inšpiráciu, prezrite si výstupy nášho projektu. O výsledkoch testu nezabudnite diskutovať s ostatnými obyvateľmi vašej školy. Používanie Indexu školskej participácie je bezplatné a neobmedzené.

Ďakujeme, že na vašej škole dbáte na demokratickú a otvorenú atmosféru!

Príloha č. 2

Vyhodnotenie výsledkov Indexu školskej participácie

Nižšie nájdete bodové a slovné hodnotenie pre každú z testovaných oblastí, ktoré umožňujú zhodnotiť **úspešnosť vašej školy z pohľadu podpory participácie** (nielen žiakov) na otvorenom a demokratickom spôsobe života školskej komunity.

Fungovanie žiackej školskej rady

0 – 16 bodov

Možno ste na vašej škole ŽŠR založili len nedávno alebo ŽŠR prišla o svojho koordinátora. Nech už je situácia na vašej škole akákoľvek, je skvelé, že sa vy a vaši žiaci o ŽŠR zaujímáte. Predtým, než ŽŠR začne fungovať naplno, je potrebné, aby mala stanovené pravidlá svojej činnosti a jasnú víziu smerujúcu k podpore participatívnej klímy na škole. Prijala vaša ŽŠR základné dokumenty, ako napr. štatút? Má vypracovanú svoju víziu a časový harmonogram plnenia aktivít? Má zvoleného predsedu a jednotlivých členov, medzi ktorých je rozdelená zodpovednosť za rôzne oblasti? Má vyhradený dostatok času na stretávanie sa s podporou vedenia školy a ostatných pedagógov? Čím dôkladnejšie sú definované záležitosti spojené s koordináciou ŽŠR, tým plynulejšie môže rada vykonávať svoju činnosť.

17 – 32 bodov

Činnosť ŽŠR na vašej škole je na dobrej ceste. Je dôležité, aby ŽŠR zapájala do diania na škole aj žiakov, ktorí nie sú jej členmi, napríklad pravidelným zbieraním názorov a návrhov od spolužiakov, organizovaním diskusných klubov a verejných zasadnutí. ŽŠR by mala o svojej činnosti tak isto viesť písomný zápis, ktorý je dostupný pre všetkých, ktorých činnosť ŽŠR zaujíma, ale aj informovať ostatných členov školskej komunity interaktívnejšie, napr. prostredníctvom školského časopisu, internej skupiny na sociálnych sieťach a pod. Dôležitá je aj spolupráca so ŽŠR na ostatných školách či s parlamentom mladých na úrovni obce.

33 – 49 bodov

Vašej ŽŠR chýba už len krok do cieľa. Uistite sa, že členovia ŽŠR majú možnosť priebežne sa vzdelávať a konzultovať rozličné situácie s koordinátorom ŽŠR, ktorý žiakom pomáha, napríklad, spoznať základy právnych predpisov týkajúcich sa školy alebo porozumieť otázkam, ktoré sú spojené s angažovaním sa vo verejnom priestore. ŽŠR by mala mať tiež možnosť konzultovať svoju činnosť priamo s vedením školy. Nezapúdajte na to, že ŽŠR je

najvyšším školským reprezentatívnym orgánom žiakov, a preto do jej agendy rozhodne patrí aj riešenie systémových otázok a záujmov žiakov na pôde školy.

50 – 64 bodov

Výborne! ŽŠR na vašej škole funguje plynulo a vedie svojich členov k angažovanosti v oblasti pozitívnych zmien na škole i mimo nej. Nezabúdajte žiakov aj naďalej podporovať v možnosti vyjadrovať sa k zmenám v organizácii života školy, ako napríklad opatrenia v prípade nedodržiavania školského poriadku či väčšie zásahy vo vonkajších alebo vnútorných priestoroch školy. Rovnako je dôležité podporovať vzťahy a fungovanie ŽŠR v širšej komunite v spolupráci s rodičmi, občianskymi a spoločenskými organizáciami či zástupcami obce. ŽŠR by mala reflektovať na každodenný život školy a mala by mať spoločnú víziu, ktorú zdieľajú jej členovia, ale sú s ňou oboznámení aj ostatní členovia školskej komunity.

Demokracia školskej komunity

0 – 8 bodov

Bez ohľadu na veľkosť kolektívu ŽŠR a školskej komunity, zapojiť do rozvoja participatívnej klímy školy všetkých jej členov nie je jednoduchá úloha. Snaha o to, aby prostredie školy bolo demokratickejšie a bol braný ohľad na všetkých jej aktérov je však jednoznačne krok správnym smerom. Dôležité je predovšetkým dať žiakom, učiteľom, rodičom ale aj nepedagogickým zamestnancom, najavo, že ich názor je pre vás dôležitý a že bude vypočítaný a zohľadnený do úvahy.

9 – 17 bodov

Vaša škola poskytuje dostatok priestoru na vyjadrenie sa ako žiakom, tak aj ich rodičom, pedagógom a nepedagogickým zamestnancom. Dbajte na to, aby hlas ktorejkoľvek skupiny nebol hlasom najsilnejšieho jednotlivca a aby možnosť zdieľať svoj návrh, skúsenosť či dokonca sťažnosť dostal každý spravodlivo. Napriek tomu, že sa je z čoho radovať, neprestávajú hľadať nové spôsoby, ako zo školskej komunity budovať jeden tím a ako podporovať jej členov v tom, aby sa do jej života zapájali ešte viac. Nikdy nie je dosť dôvodov a príležitostí spolupracovať na krajšom živote školy!

18 – 24 bodov

Na vašej škole vládne demokratická atmosféra a členovia užšej aj širšej komunity aktívne spolupracujú. Je dôležité, aby spoločnú víziu zdieľali i vedenie a zriaďovateľ školy a aby poskytli podporu a prostriedky pre realizáciu nápadov, ktorých cieľom je zabezpečiť čo

najlepšie fungovanie školy. Systematicky zbierajte a podporujte realizáciu spoločných nápadov, ktoré vzniknú z iniciatívy komunity, pretože tak získavate a posilňujete dôveru jej členov. Tú môžete veľmi ľahko stratiť, ak by sa participácia na vašej škole stala iba formálnou záležitosťou.

Pôsobenie školy v komunite

0 – 14 bodov

Udržiavať vzťahy naprieč širokou komunitou vyžaduje čas, odhodlanie a mnohokrát aj trpezlivosť. Je úplne v poriadku, ak začnete na úrovni školy, a to budovaním empatie a pozitívnych vzťahov medzi jej obyvateľmi navzájom a podporovaním etnickej, jazykovej a kultúrnej diverzity komunity okolo nej. Aktivity môžete postupne rozširovať, napríklad zapožičaním priestorov školy (dvor či telocvičňa) pri organizovaní akcií v obci či usporiadaním výstavy, ktorá umožní návštevníkom spoznať zaujímavé práce z aktívnej činnosti žiakov. Nápomocné môžu byť aj občianske organizácie s lokálnym, ale aj celoslovenským pôsobením, ktoré môžu na vašu školu priviesť zaujímavých a netradičných hostí.

15 – 29 bodov

Vzťahy v komunite okolo vašej školy možno občas zaškripu, ale poctivo pracujete na ich skvalitňovaní. Pri budovaní aktívnej komunity je dôležité vytvorenie siete škôl, ktoré navzájom spolupracujú. Nezabúdajte preto okrem vzťahov v rámci vašej školy rozvíjať aj partnerstvá s ostatnými školami. Nadviazanie spolupráce so školami v obci či kraji umožňuje realizovať aj rozsiahlejšie projekty. Rovnako je dôležité udržiavať kontakty s úspešnými absolventmi školy, s ktorými je, napríklad, možné organizovať besedy a aktivity na podporu školy. Môže z nich v budúcnosti vzniknúť pekná tradícia pre celú obec či mesto, ktorá opäť iba podporí nenahraditeľné miesto vašej školy v nej.

30 – 44 bodov

Vaša škola sa angažuje vo verejnom živote a poskytuje priestor pre otvorenú komunikáciu všetkým jej aktérom. Tak ide svojim žiakom príkladom a podporuje ich vlastnú budúcu angažovanosť na demokratickom živote na úrovni komunity, mesta, obce, regiónu, krajiny či Európy. Pôsobenie vašej školy v širšej komunite môžete ďalej podporiť, napríklad, spoluprácou a poskytnutím dobrovoľníckej pomoci inštitúciám, ktoré majú verejnoprospešný charakter a umožňujú žiakom spoznať život ľudí a zvierat, ktoré potrebujú pomoc (napr. útulok pre zvieratá, domov sociálnych služieb) alebo zavedením programu na doučovanie detí zo sociálne slabšieho prostredia. Stanovte si za cieľ učiť

vašich žiakov vnímať veci v širších súvislostiach a kontexte, aby porozumeli dôležitosti každého svojho občianskeho a ľudského rozhodnutia či postoja.

45 – 56 bodov

Skvelé! Vaša škola sa aktívne podieľa na dôležitých udalostiach verejného života, úspešne rozvíja vzťahy s ľuďmi a inštitúciami vo svojom okolí, a zároveň podporuje dialóg zameraný na toleranciu a odbúravanie sociálnych rozdielov. Vhodným rozšírením pôsobenia vašej školy môže byť nadviazanie spolupráce so zahraničnými školami alebo organizáciami, vďaka čomu dostanú žiaci príležitosť podieľať sa na projektoch na medzinárodnej úrovni. Vaši žiaci i celá komunita tak získa nové príležitosti a možnosti vzájomného obohatenia sa. Nezabúdajte však vašim žiakom pripomínať, že ak aj odídu študovať do zahraničia, potrebujeme ich po ukončení štúdia či nadobudnutí prvých pracovných skúseností aj tu doma. Bez vzdelaných, rozhladených a demokraticky zmýšľajúcich mladých ľudí sa totiž ako krajina nemôžeme posunúť vpred.

Príloha č. 3

Metodické okná príležitostí

Možnosti implementácie participatívnych procesov ŽŠR, významne sa podieľajúcich na rozvíjaní osobnostných a občianskych kompetencií žiakov, odporúčame do záväzných pedagogických dokumentov zahrnúť na troch úrovniach:

1. **úroveň vzdelávacích štandardov** (Štátny vzdelávací program) v rámci vzdelávacej oblasti Človek a spoločnosť a Človek a hodnoty a v rámci prierezovej témy Osobnostný a sociálny rozvoj, kde možno identifikovať tieto príležitosti:
  - a. hlbšia spolupráca medzi pedagógmi príbuzných predmetov,
  - b. rozvíjanie kľúčových kompetencií žiakov prostredníctvom tém, ktorými každodenne žijú,
  - c. angažovanosť a participácia učiteľov a žiakov na chode školy,
  - d. vzdelávanie a výchova praxou,
  - e. vytváranie demokratickej klímy v škole,

2. **úroveň školských vzdelávacích štandardov** (Školský vzdelávací program), kde možno identifikovať tieto príležitosti:
  - a. pri tvorbe a prerokovaní ŠkVP spolupráca všetkých aktérov školy (nielen jej vedenia a pedagógov), čiže aj účasť a angažovanosť ŽŠR,
  - b. pri formulovaní stratégie, cieľov, profilu školy zohľadniť názory a potreby žiakov,
  - c. zaradiť nové predmety, prierezové témy a priblížiť učebné osnovy potrebám regiónu a demokratickej spoločnosti,
  - d. vytvoriť názov pre svoj ŠkVP vystihujúci zameranie školy na výraznú podporu aktívnej angažovanosti ŽŠR pri jej vplyve na rozvoj občianskych a osobnostných kompetencií žiakov,
  - e. vytvoriť prostredie, v ktorom sú žiaci stredobodom diania,
  - f. posilniť prostredníctvom zaradenia činnosti ŽŠR do učebných osnov v ŠkVP kompetencie žiakov pre život v zložitom svete globalizácie,
  - g. využiť inovatívne metódy vo výučbe a v komunikácii so žiakmi,
  - h. zviditeľniť a odlíšiť sa od iných škôl,

3. **školsko-samosprávna úroveň** (Samosprávne orgány školy), kde možno identifikovať príležitosť zaradiť aj ŽŠR k samosprávnym orgánom školy a posilniť tým význam a poslanie ŽŠR.

Cieľom pritom je, aby sa ŽŠR stala neoddeliteľnou súčasťou aktívneho fungovania každej školy na každej z horeuvedených úrovní.